

**8th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
BALKAN HISTORY STUDIES**

*Culture, Architecture and art in the Balkans
(September 1st-4th, 2022, Istanbul/Türkiye)*

PROCEEDING BOOK-V.1

**VIII. ULUSLARARASI
BALKAN TARİHİ ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU**

*Balkanlar'da Kültür, Mimari ve Sanat
(1-4 Eylül 2022, İstanbul/Türkiye)*

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI-C.1

Editor

Prof. Dr. Abidin TEMİZER

LIVRE DE LYON
Lyon 2022

**8th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BALKAN HISTORY
STUDIES Culture, Architecture and art in the Balkans
(September 1st-4th, 2022, Istanbul/Türkiye) PROCEEDING
BOOK -V.1**

Editor • Prof. Dr. Abidin Temizer • Orcid: 0000-0001-5708-3132

Cover Design • Motion Graphics

Book Layout • Mirajul Kayal

First Published • December 2022, Lyon

ISBN: 978-2-38236-474-1

copyright © 2022 by **Livre de Lyon**

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written permission from the Publisher.

Publisher • Livre de Lyon

Address • 37 rue marietton, 69009, Lyon France

website • <http://www.livredelyon.com>

e-mail • livredelyon@gmail.com

LIVRE DE LYON

GÜMÜLCİNE’DE ERKEN TARİHLİ BİR TEKKE: PÛŞİ PÛŞÂN ZÂVİYESİ

An Early Tekke in Komotini: Zaviye of Pûşi Pûşân

Turan GÖKÇE*

Öz: Halk arasında daha çok “Poşpoş” veya “Postuboş” adıyla anılan zâviye, Gümülcine’nin fetih sürecinde kurulmuş olup, harap halde de olsa günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş olan tekkelerden biri olması bakımından önemlidir. Zaviyenin 1340’lı yıllarda Anadolu’da Bursa Yenişehir’de tesis edilmiş olan “*Postinpûş*” zaviyesinden kısa zaman sonra Rumeli’de teşkil edilmiş olması da önemini arttırmaktadır.

Zaviye ile ilgili arşiv kayıtları ve diğer kaynaklarda yer alan bilgiler, Pûşi Pûşân’ın Murat Hüdâvendigar dönemi meşâyihinden olup, Gâzi Evrenos Bey ile birlikte bölgenin fethine iştirak etmiş ve fethi müteakip Gümülcine’yi yaka köylerine bağlayan yol güzergâhında tesis etmiş olduğu tekke ile Türk yerleşmesine önderlik etmiş olan önemli bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Bildiri şeklinde tasarlanmış olan çalışmada, ilgili literatür bilgisi ile birlikte, arşiv ve sair kaynaklardan yararlanarak, zaviyenin etrafıca ele alınarak açıklanmaya muhtaç olan “*Pûşi Pûşân*”dan “*Poşpoş*”a evrilen adından başlayarak, fiziki yapısı, vakıf ilişkisi, zaman içinde değişen tasavvufi çizgisi ve fetih sonrası Gümülcine’nin dini ve sosyal hayatındaki yeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu cümleden olarak, Batı Trakya Müslüman Türk toplumunun önemli hafıza mekânlarından biri olan, 1986’da yakılan, 1989’da yıkılan tekkenin 2018’de uygulamaya konulan yeniden inşa projesi ve süreci ile ilgili önemli sorunlara dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gümülcine, Zaviye/Tekke, Gazi Evrenos Bey, Pûşi Pûşân, Poşpoş.

* (Prof. Dr.), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir, Türkiye, e-mail: tngokce@gmail.com

Giriş

Bildiri şeklinde tasarlanmış olan çalışmada ele alınan zaviye, günümüzde “Komotini” adıyla şehir nitelikli bir yerleşim birimi olarak Yunanistan’ın Trakya kesiminde varlığını sürdüren Gümülcine’de yer almaktadır. Kadim bir yerleşim birimi olan Gümülcine, kısmen muhafaza edilebilmiş olan fizikî dokusu ve bünyesinde barındırdığı yoğun Türk nüfusu ile hâlen Batı Trakya Müslüman Türk toplumunun merkezi konumundadır¹.

Gâzî Evrenos Bey’in fetih sonrasında Dimetoka’da bulunan uç merkezini Gümülcine’ye nakletmesi², şehrin 1383’de yeni fethedilen Siroz’a taşımına kadar³ tipik bir akıncı merkezi olma özelliğini sürdürmesi⁴ ve XV. yüzyılda Rumeli’de klasik Osmanlı idari taksimatını oluşturan ana unsurların teşekkülü ile birlikte⁵ “*sol kol*” üzerinde Paşa Sancağı’na bağlı kaza statüsünde bir idari birim haline getirilmesi şehir ve çevresinin imar ve iskânını hızlandırdı.

Gümülcine’nin fetih sonrası ilk geniş çaplı imar ve iskân faaliyeti Gazi Evrenos Bey döneminde gerçekleşti⁶. Yaklaşık yirmi yıllık zaman zarfında kale dışında inşa edilmiş olan zâviye - imâret, câmi ve hamam ile birlikte şekillenen fiziki doku, XV ve XVI.

1 Ayrıntı için bkz. Machiel Kiel, “Gümülcine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, İstanbul 1996, s. 268; Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, Dersaadet 1313, s. 697-700; Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l-A’lâm*, 5, İstanbul 1314, s. 3925-3927; Yusuf Halaçoğlu- Halit Eren, “Batı Trakya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992, s. 144-147; Halit Eren, *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul 1997, s. 13; Metin Tuncel, “Batı Trakya’nın Coğrafyası”, *Türk Kültürü* XIV/159 (Ocak 1976), s. 132-133.

2 M. Kiel, “*aynı madde*”, s. 268; L. Kayapınar, “Yunanistan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması”, *Türkler*, Ed. H. C. Güzel vd., Ankara 2002, s. 188.

3 M. Kiel, “*aynı madde*”, s. 268.

4 Gümülcine’nin bu dönemdeki durumu ve bir akıncı beyi olarak Evrenos Bey’in imarına katkılarına dair tafsilat için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Evrenos”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1977, s. 414-418; I. Melikoff, “Ewrenosogulları”, *Encyclopedia of Islam*², II, Leiden 1965, s. 720-721; H. Çetin Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Ankara 2001, 79-105.

5 Bkz. Halil İnalıcık, “Rumeli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 232-235; İbrahim Sezgin, “Paşa Livâsi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 183-184.

6 Buna dair genel bir değerlendirme için bkz. H. Çetin Arslan, *aynı eser*, s. 79-105.

yüzyıllarda kaydedeceği büyüme ile şehir nitelikli bir yerleşim birimine dönüşecek olan tipik bir Osmanlı-Türk kasabasının çekirdeğini teşkil etti⁷. İmaret ve câmiye bağlı olarak şekillenen çarşı-pazar ile etrafında gelişen mahalleler söz konusu yerleşim çekirdeğinin omurgasını oluşturdu.

Gümülcine, Rumeli'deki akıncı merkezlerinden birini oluşturduğu dönemden itibaren ortaya koyduğu fizikî gelişmeye paralel olarak, bölgede kurulan vakıflar ve özellikle sürgün yoluyla gerçekleştirilen imar ve iskân hareketleriyle⁸, Anadolu'dan getirilen toplulukların yerleştirilmesi sonucunda, bünyesinde barındırdığı beşerî unsur itibarıyla de, tipik bir Türk yerleşim merkezi olma özelliğine kavuştu.

Fetih sonrasında Gümülcine'de kurulan, her biri yerleşim için yeni bir çekim merkezi oluşturan zaviyeler bu sürecin temel dinamiklerinden biri oldu. Zamanla imarete dönüşecek olan Evrenos Bey Zaviyesi⁹ bunların en tipik örneğini oluşturdu. Bildiriye konu edilmiş olan Pûşi Puşân ile birlikte Kassab Süpüren¹⁰, Ahi Evran adıyla da anılan Debbağlar Ahisi¹¹, Ahi Ahmed veled-i Ahi Bali

7 Söz konusu dönemde Gümülcine ve çevresindeki imar hareketleri hakkında önemli bir çalışma için bkz. H. Lowry, *aynı eser*, s. 40-56.

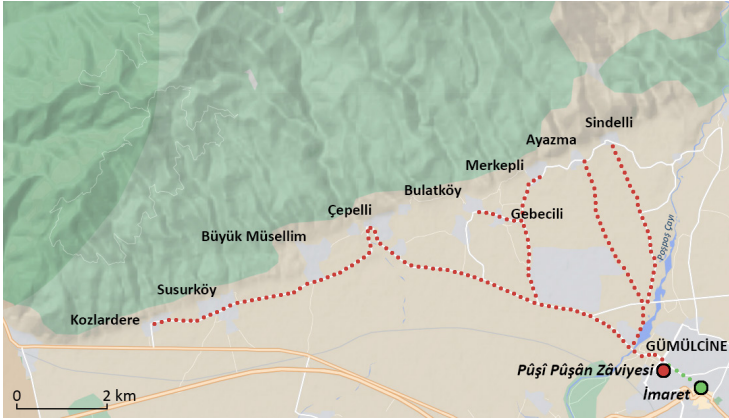
8 Bütünüyle Rumeli'nin iskânında tatbik edilmiş olan bu usuller hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, II (Ankara 1942), s. 279-386; Aynı Yazar, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/1-4 (İstanbul 1949-50), s. 524-569; Münir Aktepe, "14. ve 15. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *Türkiyat Mecmuası*, X (İstanbul 1951-1953), s. 299-312.

9 AK.MC- 0.89, v.30a. Ayrıca bkz. Lowry, *aynı eser*, s. 80-83; Machiel Kiel, "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans, the İmaret and the Mosque of Ghazi Evrenos Bey in Gümülcine and the Evrenos Bey Khan in İlica/Loura in Greek Thrace", *Sanat Tarihi Yıllığı XII* (İstanbul 1983) s. 117-138.

10 AK.MC- 0.89, v.30b; Ευστράτιος ΖΕΓΚΙΝΗΣ, *Ο Μπεκτασιζμός στη Δ. Θράκη: Συμβολή στην Ιστορία της Διαδόσεως του Μουσουλμανισμού στον Ελλαδικό Χώρο*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Σχολή Θεολογική, Τμήμα Ποιμαντικής, Θεσσαλονίκη: 1985, s. 250-251; H. W. Lowry, *aynı eser*, s. 98.

11 AK.MC- 0.89, v.30a.

Yunus¹², Sadreddin¹³ ve Konukçu¹⁴ zaviyeleri de aynı dönemde kuruldu. Sonraki yüzyıllarda, XV. asırda varlığı tespit edilen söz konusu zaviyelere yenileri eklendi.

Harita: Zaviye ve Çevresi¹⁵

Gümülcine’de Türk yerleşmesine merkezlik eden Gazi Evrenos Bey imaretinin kuzeybatısında yaklaşık 1,1 km mesafede tesis edilmiş olan Zaviye, yaka köylerini şehir merkezine bağlayan ve buna bağlı olarak “*Yaka Yolu*” ismiyle anılan yol güzergâhında hizmet veriyordu. Gazi Evrenos Bey ile birlikte bölgenin fethine iştirak etmiş olan Gazi Derviş Pûşi Pûşân tekkesinde yerleşerek, bir taraftan “*âyende ve revendeye*” hizmet ederken, diğer taraftan da Müslüman Türk yerleşmesine önderlik etmişti. Bu yönüyle, Ömer Lütfi Barkan’ın Osmanlı kaynaklarından tespit ederek tavsif etmiş olduğu “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”nin¹⁶ tipik bir örneğini oluşturan kurucu Şeyh, Gümülcine ve çevresinin sadece fetih sürecine değil, aynı zamanda imar ve iskân yoluyla Türkleşme

12 AK.MC– 0.89, v.30b.

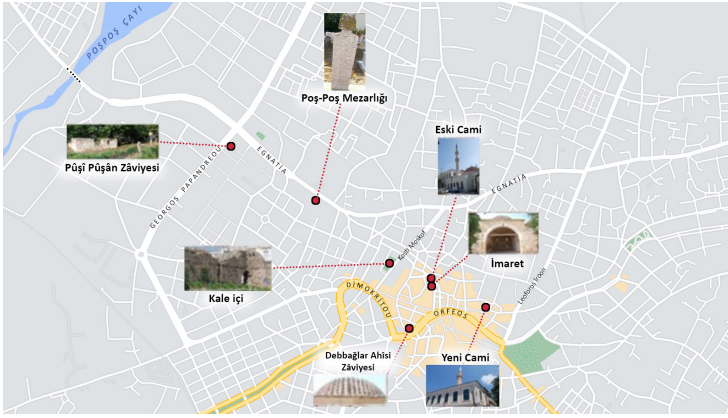
13 AK.MC– 0.89, v.30a.

14 AK.MC– 0.89, v.31a.

15 Harita ve Planın hazırlanmasında sağladığı teknik destek için İKÇÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Beycan HOCAOĞLU’na teşekkür borçluyum.

16 Bkz. Ö.L. Barkan, “*Kolonizatör Türk Dervişleri*”, s. 279-386.

ve İslamlaşma sürecine şahitlik etmesi bakımından da önem arz etmektedir. Aynı sürece kurumsal boyutuyla şahitlik eden Zaviye de geçmişte olduğu gibi günümüzde de Gümülcine'nin önemli hafıza mekânlarından birini oluşturmaktadır.

Plan: Zâviye ve Gümülcine'nin Diğer Tarihi Yapıları

Zâviyenin Adı

Gümülcine'nin fetih sürecinde kurulmuş olup, harap halde de olsa günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş olan nadir tekkelerden biri olması bakımından önemli olan zaviye, bölgede yaşayan halk arasında daha çok "Poşpoş" veya "Postuboş" adlarıyla anılmaktadır. Ancak, tarihi kayıtlar, XV. yüzyıldan itibaren takip edilebilen zaviyenin yaklaşık 600 yıllık zaman zarfında farklı isimlerle anılmakla birlikte kopmadan varlığını devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.

Zaman içinde değişen adlarla anılan Zaviye, vakıf temelli dini ve sosyal bir müessese olarak diğer örneklerde olduğu gibi, zaman zaman "tekke" ve "dergâh" kavramlarıyla da ifade edilmiştir. Bazen zaviye ile ilgili aynı belgenin farklı yerlerinde her üçünün de birlikte kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla metinde de yer yer zaviye ile birlikte tekke ve dergâh kavramları da kullanılmıştır. Genellikle

aynı anlamda kullanılan kavramlar arasında mahiyet farkından ziyade derece farkı bulunmaktadır. Şehir merkezlerinde bulunanlar genellikle tekke ya da dergâh olarak ifade edilirken, kırsal alanlarda ya da yol güzergâhında bulunan, nispeten daha küçük ölçekli olanlar zaviye adıyla anılmışlardır¹⁷.

Zâviye ile ilgili en eski kayıtlar 1456 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır. Zaviye, bölgenin fethinden yaklaşık doksan yıl sonra düzenlenmiş olan defterde¹⁸ “*Pûşi Pûşân*”= پوشی پوشان adıyla kaydedilmiş bulunmaktadır. Muhtemelen bir müddet atıl kalmasının da etkisiyle, isminin de zaafa uğramış olduğu anlaşılan Zaviye 6 Kasım 1679 (2 Şevval 1090) tarihli bir arzda “*Boş Boş Mehmed Dede*” بوش بوش محمد دده adıyla kaydedilmiştir¹⁹. Bununla birlikte, yaklaşık altı ay sonra tanzim edilmiş olan 21-30 Nisan 1680 (Evâhir-i Rebiülevvel) tarihli bir başka belgede “*Post Boş Baba*” بابا پوست بوش ismiyle ifade edilmiştir²⁰. Aynı belge üzerinde yer alan zaviye vakfı ile ilgili kayıta ismin “*vakf-ı zâviye-i Post Pûş Baba*” şeklinde yazılmış olması dikkat çekicidir. Bu kayıt, 1680’lerde ismin ikinci kısmının “*Boş*” okunacak şekilde tek nokta ile yazılmış olmakla birlikte “*Pûş*” olarak kullanıldığını, dolayısıyla zaviyenin adının esasen “*Post Pûş*” olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İki asra yakın bir zaman sonraki durumu yansıtan 19 Temmuz 1855 (4 Zilkade 1271) tarihli tevcih kaydında ise “*tekke*” olarak yazılmış olan zaviyenin adı “*Poş Poş*” پوش پوش olarak kaydedilmiştir²¹. Aradan geçen zaman zarfında harap olan dergâhın ve türbenin tamiri ile ilgili dosyada bulunan 1893’ün Eylül-Ekim aylarında tanzim edilmiş olduğu anlaşılan belgelerde ise zaviyenin

17 Bkz. Suraiya Faroqhi-Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviye”, İslam Ansiklopedisi, C. XIII, İstanbul 1986, s. 468-476; Mustafa Kara, “Tekke”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 368-370; Baha Tanman-Sevgi Parlak, “Tekke, Mimari”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 370-379.

18 AK.MC- 0.89, v.31a.

19 BOA.İE.EV.5/596, 1.

20 BOA.C.EV.427/21643, 1.

21 BOA. A.MKT.UM-202/19.

tekrar “*Postu Boş Baba* بوش بابا” adıyla kaydedilmiş olması²², ismin XVIII ve XIX. yüzyıllarda “*Post Boş*” ya da “*Postu Boş*” şeklinde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. 1893 tarihli (1310) Edirne Vilayeti Salnamesinde de aynı şekilde “*Postu Boş Baba*” adıyla²³ kaydedildikten sonra, halk arasında kullanılan “*Poş Poş*” adının “*meşâyihden ‘Postu Boş Baba’nın nâm-ı âlilerinden galat*” olduğunun vurgulanmış olması da bunu teyit etmektedir²⁴. Salnamede yer alan bu kayıtlar, tarihi zaviyenin isminin resmi kayıtlarda ve halk arasındaki gelişiminin zaman içinde nasıl farklılaştığını ve halk arasında daha XIX. yüzyıl sonlarından itibaren “*Poş Poş*” adının yaygınlaştığını göstermesi bakımından önemlidir. 1319 (1902) tarihli Salnamede de türbesinde metfun olan zaviyenin kurucu Şeyhinin Gümülcine meşhurları arasında “*Postu Boş Baba*” adıyla zikredilmiş olduğunu da belirtmek gerekir²⁵.

Özetle belirtmek gerekirse; XIV. asırda kurulmuş, XV. yüzyıl kayıtlarına “*Pûşi Pûşân*” adıyla yansımış olan zaviye, “*Boş Boş Mehmed Dede*” hariç olmak üzere, sonraki yüzyıllarda daha çok “*Post Pûş*”, “*Post Boş Baba*” ya da “*Postu Boş Baba*” adlarıyla anılmıştır. Bununla birlikte, zaman zaman ismin yerini almış olan “*Poş Poş*” ise XX. yüzyıl başlarından itibaren yaygınlaşarak, günümüzde halk arasında kullanılan tek isim haline gelmiştir.

Halk arasında tekkenin adını yakınında bulunan aynı adlı çaydan aldığına dair rivayetler²⁶ yaygın olmakla birlikte gerçeği yansıtmamaktadır. Gerçek olan, Tekkenin söz konusu “*Poşpoş Çayı*” da dâhil olmak üzere, bölgede bulunan pek çok yer adına kaynaklık etmiş olmasıdır. Nitekim 1870 tarihli Salnamede²⁷, çayın “*Postboş Deresi*” adıyla kaydedilmiş olması da bunu teyit etmektedir. Aynı

22 23 Eylül 1893 (12 Rebiülevvel 1311) ve 3 Ekim 1893 (22 Rebiülevvel 1311) tarihli belgeler için bkz. BOA.Y.MTV.83/115.

23 *Salname-i Vilâyet-i Edirne -1310*, s. 420.

24 *Salname-i Vilâyet-i Edirne -1310*, s. 415.

25 *Salname-i Vilâyet-i Edirne -1319*, s. 1040.

26 Emin Kadiroğlu, “Ecdat Miraslarımız-26-Gümülcine’de Poşpoş-Postubos Baba Tekkesi”, Öğretmenin Sesi, Sayı 154 (Gümülcine, Nisan 2011), s. 18-19.

27 *Salname-i Vilâyet-i Edirne -1287*, s. 167.

çay üzerinde inşa edilmiş ve yakın zamanlarda yaşanan bazı trajik olaylara bağlı olarak türkülere konu edilmiş olan köprü de “*Pospoş*” adıyla anılmıştır²⁸. Türbenin etrafında teşekkül etmiş olan hazire dışında tekke yakınında gelişen, halen gömüye açık halde varlığını sürdüren, son yıllarda fanatik Rumlar tarafından defalarca tahrip edilen mezarlık da “*Pospoş*” adını taşımaktadır. Kuruluş sürecinde merkez dışında yol güzergâhında bulunan Zaviye, zamanla şehrin genişlemesiyle birlikte etrafında gelişen mahalleye de isim teşkil etmiştir. 10 Haziran 1831 (29 Zilhicce 1246) tarihli nüfus defterinde²⁹ Kıpti taifesinin yazılı olduğu yerleşim birimleri arasında zikredilen mahalle “*Postu Boş*” adıyla kaydedilmiştir. Mahallenin Osmanlı’nın son dönemlerine ait Gümülcine Şer’iye Sicillerinde “*Postinpûş*” adıyla kaydedilmiş olması³⁰, aşağıda ayrıca zikredileceği üzere zaviyenin çağdaşı olan Yenişehir’deki gibi “*Postinpûş*” adıyla tesis edilmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmesi bakımından önemlidir. Gümülcine’nin Türk yerleşim kesitlerinden biri olan “*Pospoş Mahallesi*” halen aynı adla varlığını sürdürmektedir³¹.

XV. yüzyıldan günümüze Zaviyeye verilen adların ifade ettiği anlamlara gelince; Zaviye ile ilgili en eski kayıtların yer aldığı 1456 tarihli tahrir defterinde yer alan “*Pûşi Pûşân*” adı “*poşu örtünen*” anlamına gelmektedir. Buradaki “*pûşî*”nin aynı zamanda post ile ilişkili olduğunu, dolayısıyla ismin “*post örtünen, posta bürünen*” anlamlarını ifade ettiğini belirtmek gerekir. İsmi farklı tarihlerde kullanılan ve yukarıda zikredilen “*Post Pûş*” şekli de bunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Aşağıda ayrıca işaret olunacağı üzere, ismin aynı tarihlerde Bursa Yenişehir’de tesis edilmiş olan, “*Baba Sultan*” ve “*Seyyid*

28 Bölgede yaygın olarak bilinen “Fethiye” bu türkülerin en meşhurdur: <https://www.turkuler.com/hikayeler/pospos.asp> (7/8/2022).

29 BOA.NFS.d.4575, s. 537.

30 Gümülcine *Sicil Defteri-40*, h.744’den nkl. Mahir Aydın, *Gümülcine Sancağı 1879-1912*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s. 39.

31 Zaviye çevresindeki yapılaşmanın mahalleye dönüşüm süreci hakkında ayrıca bkz. Mahir Aydın, *aynı eser*, s. 37-38.

Mehmed Dede” adlarıyla da anılan zaviyenin³² yaygın olan “*Postinpûş*” adıyla olan ilişkisi de göz ardı edilmemelidir. Herhangi bir yazılı kayıt bulunmamakla birlikte, Gümülcine’deki Zaviye’nin de kuruluş sürecinde “*Postinpûş*” adıyla anılmakla birlikte zamanla “*Pûşi Pûşân*”, “*Post Pûş*”, “*Postu Boş*” ve “*Poş Poş*”a dönüşmüş olması muhtemeldir. Ahmet Yaşar Ocak, “*Postinpûş*” adlandırmasının, meşhur Geyikli Baba gibi, kurucu şeyhin Kalenderilerin tipik özelliklerinden olan hayvan postu örtünme alışkanlığından kaynaklanan bir durum olduğunu belirtmektedir³³. Dede Ömer Ruşenî’nin “*Geh Cavlâkiyüz gehî Kalender/ geh Hayderî gâh post-pûşuz...*” tercihinde olduğu gibi³⁴, devrin edebi metinlerine de yansıyan ifadeler, dönemin derviş zümreleri arasında hayvan postuna bürünmenin yaygın bir alışkanlık olduğunu gösterdiği gibi ayrı bir derviş zümresine mensup olmanın alameti olarak algılanmış olabileceğini de düşündürmektedir³⁵. Bu tespitler, tarihi kayıtlarda ve halk arasında farklı şekillerde telaffuz edilmekle beraber daha çok “*Poşpoş*” ya da “*Postuboş*” olarak yaygınlaşan Gümülcine’deki zaviyenin adına farklı bir yönden ışık tutması bakımından önemlidir.

Bununla birlikte, bölge halkının zaviyenin adına yüklediği anlamlar da ilgi çekicidir. Bu cümleden olarak, çevre halkının “*Postboş/Postuboş Baba*” adını “*bu mübarek zatın ara sıra kaybolarak savaflara, seferlere katılmasından dolayı makamı-postu-*

32 Ebru Karakaya, “*Postinpûş Baba Zaviyesi*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul 2007, s. 334-335; Baha Tanman, “*Bursa Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları*”, *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Haz. Rasim Dara, Bursa 2002, s. 258-260; Zeynep Oğuz, *Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: A Network of Identity and Territorialization*, A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara 2006, s. 21-38.

33 *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 92.

34 Dede Ömer Rûşenî, *Dîvân (Tenkitli Metin)*, Haz. Dr. Orhan Kemal Tavukçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2020, s. 144.

35 Ahmet Atilla Şentürk, “*Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili*”, *Turkish Studies*, Volume 10/8 (Spring 2015), s. 141-220.

nun boş kalmasından” gibi rivayetlere bağlı olarak açıklamaları oldukça yaygındır³⁶. Halkın ayrıca herhangi bir anlam yüklediği “Poş Poş” adı ise yukarıda da işaret edilmiş olduğu üzere, “Postu Boş”dan galat olarak yaygınlaşmıştır³⁷.

Zaviyenin Kuruluşu ve Tarihi Gelişimi

Giriş kısmında da işaret edilmiş olduğu üzere, Gümülcine'nin en eski tekkelerinden birini oluşturan zaviyenin kuruluşu bölgenin fetih sürecinde gerçekleşmiştir. Bu itibarla, Gümülcine'nin merkezlik ettiği bölgenin fethi ile ilgili gelişmelere kısaca temas etmek, konunun uygun zaman ve zemine oturtularak anlaşılması bakımından yerinde olacaktır.

1361'de Edirne'nin fethi³⁸ ile yeni bir ivme kazanan Balkan fütuhata, ilk etapta, Edirne-Enez hattında Meriç'e kadar uzandı. Bu arada İpsala'da üslenmiş olan Evrenos Bey³⁹ de Batı Trakya, Serez ve Selanik hattını takip ederek, Osmanlı döneminde “*Sol Kol*” tabir olunan tarihî “*Via Egnatia*”⁴⁰ üzerinden Adriyatik sahillerini hedefleyerek, bugünkü Yunanistan sahasına yöneldi. Gazi Evrenos Bey komutasındaki akıncı birliklerinin 1361'de *Dimetoka*'yı fethi

36 E. Kadiroğlu, “*aynı makale*”, s. 18-19.

37 E. Zegkinis, *aynı eser*, s. 250-251.

38 Bkz. Halil İnalçık, “Edirne'nin Fethi (1361)”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 137-159.

39 Gazi Evrenos Bey'in menşei hakkında iki farklı görüş için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1994, s. 562-563; Levent Kayapınar, “Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (Bolu 2004-1), s. 133-137. Evrenos Hanedanı ile ilgili olarak neşredilmiş olan önemli bir çalışma için bkz. Heath W. Lowry-İsmail E. Erünsal, “The Ewrenos Dynasty of Yenice Vardar: Nots and Documants on Hacı Evrenos the Evrenosoğulları: A Newly Discovered Late-17th Century Şecere (Genealogical Tree), Seven İnscriptions on Stone and Family Photographs”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXXII, (İstanbul 2008), s. 9-192. Aynı çalışma kitaplaştırıldı: Heat W. Lowry-İsmail E. Erünsal, *The Evrenos Dynasty of Yenice-i Vardar: Nots and Documants*, İstanbul 2010.

40 Bkz. Elizabeth A. Zachariadou (Ed.), *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova, İstanbul 1999.

ile Osmanlı kuvvetleri bugünkü Yunanistan topraklarına girdi⁴¹. Uç merkezinin Dimetoka'ya nakledilmesiyle birlikte, Gümülcine'nin merkezlik ettiği Meriç (Evros) ile Karasu (Nestos) arasında kalan Batı Trakya'nın fetih süreci de hız kazandı.

Osmanlı kronikleri, Gümülcine'nin Evrenos Bey tarafından fethine dair farklı tarihler ileri sürmektedirler. Bu cümleden olarak, Mehmed Neşrî⁴² 31 Ekim 1361-20 Ekim 1362 (H. 763) tarihini verirken, Âşık Paşazâde⁴³ 1362-1363 yıllarına işaret etmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi⁴⁴ de Gümülcine ve çevresinin H. 764 (1362-1363) yılında fethedilmiş olduğunu belirtmiştir. 1310 tarihli Edirne Vilâyeti Salnâmesi'nde ise Gazi Evrenos Bey'in Sultan I. Murad tarafından Gümülcine'ye sevk tarihi olarak H. 764 (1362-1363), şehir ve çevresinin fetih yılı olarak da H. 767 (1365-1366) yılı verilmiştir⁴⁵. Osmanlı kaynaklarında bölgenin fetih sürecinde dönüm noktası olan 1361'den başlayan farklı tarihlerle karşımıza çıkan bu tablo, ilgili araştırmalara da yansımış bulunmaktadır. Bununla birlikte, Gümülcine ve çevresinin fethi ile ilgili daha çok 1363 yılının ağırlık kazandığı, bazen de kesin bir tarih vermek yerine, 1363-1371 zaman aralığına işaret etmenin tercih edildiği dikkati çekmektedir⁴⁶.

41 Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması", *Türkler*, Ed. H. C. Güzel vd., Ankara 2002, s. 188-195. Bölgede yürütülen saha araştırmaları ile tespit edilen kalıntıların, Osmanlı kroniklerinde yer alan kayıtlarla ve diğer kaynaklarda yer alan bilgilerle birlikte değerlendirilmesi suretiyle, bir bakıma, Gâzi Evrenos'un ayak izlerini takip ederek, Batı Trakya'nın fethinin yeniden yorumlanması anlamına gelen önemli bir çalışma için bkz. Heath W. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul 2008, s. 16-64.

42 *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*, I, Yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara 1987, s. 201.

43 Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Yay. Çiftçiöğlü N. Atsız, İstanbul 1947, s. 128.

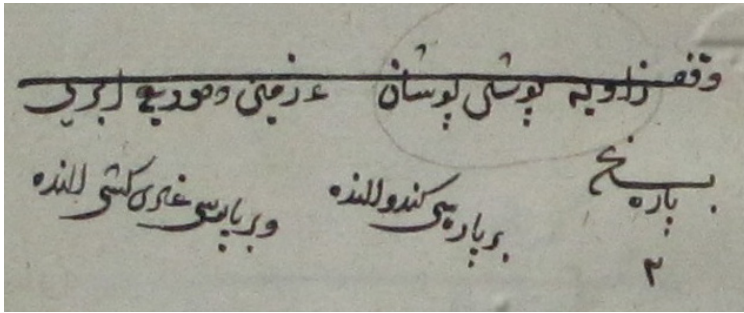
44 *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 8. Kitap, Haz. S.A. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff, İstanbul 2003, s. 37.

45 *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne-1310*, s. 415.

46 Bkz. Georgios C. Liakopoulos, *The Ottoman Conquest of thrace Aspects of Historical Geography*, Bilkent Ü. Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 90.

1371’de Makedonya Sırp prensleri ve Bizans’a karşı kazanılmış olan Çirmen zaferi⁴⁷, Osmanlılar’ın sadece Gümülcine ve çevresini değil, bütünüyle Trakya’yı kontrol altına almaları ve Balkanlar’da üstünlük sağlamaları bakımından önemli bir dönüm noktası oldu. Bununla, 1371 öncesinde sağlanan Meriç nehri ile Karasu arasında kalan bölge üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti tescil edilmiş oldu⁴⁸.

İsime ilgili olarak yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, Zaviye ile ilgili en eski kayıt 1456 tarihli tahrir defterinde yer almaktadır⁴⁹. Gümülcine’nin fethinden yaklaşık doksan yıl sonraki durumu yansıtan kayıta “Pûşi Pûşân” adıyla yazılmış olan zaviye vakfı ile ilgili bilgi yer almaktadır. Buna göre, zaviye vakfı Demürcü Eberi arazisinden tahsis edilmiş olan iki parça bağdan ibarettir. Bunun da ancak bir parçasının kendi elinde, diğer parçasının ise başkasının tasarrufunda bulunduğu belirtilmektedir.

AK.MC- 0.89, v.31a.

Aynı defter kayıtlarına göre, Gümülcine’de bulunan 8 dükkân, 3 pare bağ ve 3 parça zeminin tahsis edilmiş olduğu *Kassâb* Süpüren⁵⁰,

47 Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s. 14-15. Tafsilat için ayrıca bkz. Aynı Yazar, “Murad I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, İstanbul 2006, s. 156-164.

48 L. Kayapınar, “aynı makale”, s. 188.

49 AK.MC- 0.89, v.31a.

50 AK.MC- 0.89, v.30b.

1 dükkân ve 1 dönüm bağın vakfedilmiş olduğu *Debbağlar Ahisi*⁵¹, 15 dönüm bağ, 3 değirmen ve 8 dükkânın ayrıldığı *Ahi Ahmed veled-i Ahi Bali Yunus*⁵² ile 2 dükkân ve bir miktar arazinin tahsis edilmiş olduğu *Konukcu*⁵³ zaviyeleri ile kıyaslandığında, Püşî Püşân Zâviyesi'nin Gümülcine'nin en mütevazı vakıf gelirine sahip olan tekkesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum zaviyenin tarihi gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Sonraki yüzyıllarda harap hale gelmiş olmasına rağmen yeterli vakıf geliri olmadığından tamir edilememiş olması sebebiyle atıl kalmıştır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru tamire muhtaç hale geldiğinde, “*vâridât-ı vakfiyesi olmadığından bahisle Hazine-i Hassa-i Şâhânece icrâ-yı ta'miri*” yoluna gidilmiş olması⁵⁴ da bunu teyit etmektedir.

Zaviye buna rağmen Gümülcine'nin fetih sürecinde kurulmuş olup, harap halde de olsa yakın zamanlara kadar varlığını sürdürebilmiş olan nadir tekkelerden biri olması bakımından önemini korumuştur. 23 Eylül 1893 (12 Rebülevvel 1311) tarihli türbe ve dergâhın tamiri için gerekli olan tahsisatın Emlâk-ı Hümâyün gelirlerinden karşılanmasını âmir olan vakıf kaydı⁵⁵, aynı zamanda tekkenin kuruluşu ve Gümülcine'nin dini ve sosyal hayatındaki rolü hakkında önemli bilgi içermesi bakımından kıymetlidir;

“*Gümülcine'nin esnâ-yı fethinde gâzi-i şehir Evrenos Bey ile gelerek ba'de'l-feth irtihâl eden meşâyih-i tarikat-ı Halvetiye'den Postuboş Baba nâm zât-ı şerifin mürûr-ı ezmân ile rehîn-i indirâs olan türbe ve dergâh-ı şerifleri ziyâretgâh-ı enâm olub ...*”

Belgede yer alan bu satırlar, ayrıca değerlendirilmesi gereken “*meşâyih-i tarikat-ı Halvetiye'den*” olması hususu bir yana, zaviye kurucusunun Murat Hüdâvendigar dönemi meşâyihinden olup,

51 AK.MC- 0.89, v.30a.

52 AK.MC- 0.89, v.30b.

53 AK.MC- 0.89, v.31a.

54 Y.MTV, 83/115.1-3.

55 Y.MTV, 83/115, 1-3: *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, s. 396.

Gâzi Evrenos Bey ile birlikte bölgenin fethine iştirak etmiş ve fethi müteakip Gümülcine’de tesis etmiş olduğu tekke ile Türk yerleşmesine önderlik etmiş olan önemli bir şahsiyet olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bu bilgi, aynı zaman diliminde düzenlenmiş olan 1310 (1893) tarihli Edirne Vilayeti Salnamesine de yansımıştır⁵⁶;

“...*Müşârünileyh Cennetmekân Sultan Murad tâbe ser-ahu Hazretleri zamanının ulemâ ve meşâyih-i kirâmından olub, bu havâlinin esnâ-yı fethinde gaziler ile birlikte Gümülcine’ye gelmiş ve tarik-i fukarâ ihtiyârla burasını mesken ittihâz ederek vefât eylemesiyle kasaba civarında mahalhikayelerin l-i mahsusa defn edilmiştir.*”

Salnamede yer alan satırlarda dikkati çeken hususlardan biri, Zaviye’nin yukarıda zikredilmiş olan kuruluş hikâyesinin aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen genel kabul görerek yaygınlaşmış olmasıdır. Söz konusu kayıtların bu ve benzeri hikâyelerin bölge halkı arasında hala canlılığını muhafaza etmesinde önemli rol oynamış olduğunu da belirtmek gerekir. Aynı metinde dikkati çeken bir diğer husus, yukarıda işaret edilmiş olan belgede⁵⁷ zikredilen Postu Boş Baba’nın Halvetiyye tarikatına mensubiyetiyle ilgili bilgiye yer verilmemiş olmasıdır.

Tespit edilebilen en eski kayıтта *Pûşi Pûşân* adıyla zikredilmiş olan zaviyenin muhtemelen aynı adla anılan kurucu şeyhinin tarihi kimlik ve kişiliği ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Müritleri tarafından kendisine izafe edilmiş olan menkıbelerin yazıya geçirilmesiyle teşekkül eden herhangi bir menakıpnamesinin bulunmayışı, tarihi olduğu kadar, menkıbevi hayatının da yeteri kadar bilinmemesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, Şeyh *Pûşi Pûşân*’ın tarihi ve menkıbevi hayatıyla ilgili bilgimiz yukarıda

56 *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne -1310*, s. 415, 420.

57 Y.MTV, 83/115, 1-3: *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, s. 396.

aktarılanlara ilaveten dönemin kendisinin de dâhil olduğu tasavvufi zümrelerinin karakteristik özellikleri ile sınırlı kalmaktadır.

Bu cümleden olarak, *Püşî Püşân*'ın I. Murad dönemi dini-tasavvufi zümrelerine⁵⁸ dâhil olup, Gâzi Evrenos Bey'le birlikte Rumeli fütuhâtında aktif rol oynayan “*gazi-dervîş*”lerden biri olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, fetih sonrası Gümülcine yakınlarındaki bugünkü yerinde tesis edilmiş olan zaviyesinde üslenerek yürüttüğü faaliyetlerle bölgeye intikal eden Müslüman Türk nüfusun yerleşmesine uygun zemin hazırlayan bir iskân önderi rolüyle öne çıktığı tahmin edilmektedir. Mütevazı vakfıyla kayıtlara yansımamış olmakla birlikte, bu yönüyle Barkan'ın tespit ederek değerlendirmiş olduğu “*kolonizatör Türk dervîşleri*”nden⁵⁹ biri olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna bağlı olarak, Gümülcine'yi Rodop dağlarının eteklerinde sıralanmış olan Yaka köylerine bağlayan yol güzergâhında sunduğu dini ve sosyal hizmetlerle bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasına sağlamış olduğu önemli katkıyı da ifade etmek gerekir.

Kaynaklarda bunun ötesinde kesin bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, dönemin yaygın tasavvufi zümrelerinin genel özelliklerinden hareketle kurucu şeyhin meşrebiyle ilgili bazı önermelerde bulunmak mümkündür. Ahmet Yaşar Ocak⁶⁰, Orhan Gazi ve Murat Hüdavendigâr dönemlerinde kendilerine sağlanan imkânlarla tamamı gaza ile meşgul olan ve klasik Sünnilik dışında “*heterodoks popüler bir İslam*” anlayışına sahip olan, Rum Abdalları da denilen gazi-dervîşlerin genellikle Kalenderî zümresine dâhil olduklarını ifade etmektedir. Geyikli Baba, Abdal Musa ve Postinpüş Baba'nın tipik temsilcileri olduğu Kalenderî şeyhlerinin karakteristik

58 Bkz. Haşim Şahin, *Dervîşler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 117-119, 201-205.

59 Bkz. Ö. L. Barkan, “*Kolonizatör Türk Dervîşleri*”, s. 279-386.

60 *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 87-93; Aynı Yazar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 80-81.

özelliklerinden biri, “*eski meşreptaşları gibi, yarı çıplak vücutlarını bir takım hayvan postlarıyla örtmeleri*” idi⁶¹. Aynı dönemde Bursa Yenişehir’de tesis edilmiş olan zaviyenin kurucu şeyhinin adının “*post örtünen*” anlamına gelen *Postinpûş* olması, yukarıda da işaret edilmiş olduğu üzere, bildiri konusu zaviye halkının da benzer bir biçimde isimlendirilmiş olması dolayısıyla aynı zümreye mensup olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

İlgili literatürde, kuruluş devrinin dini-tasavvufi zümrelerinin genel karakteristiğinden hareketle yapılabilecek bu ve benzeri genel değerlendirmeler yanında kurucu Şeyhin meşrebiyle ilgili daha net önermelere de rastlanmaktadır. I. Murad döneminin önde gelen âlimlerinden olup, Gazi Evrenos Bey’le birlikte bölgenin fethine iştirak etmiş ve fetih sonrasında Gümülcine yakınlarına yerleşmiş olduğu ifade edilen “*Postuboş Baba Ahmet Rifâi*”⁶² bunların başında gelmektedir. Avrupa’da Osmanlı mimari eserlerinin envanterinin çıkarıldığı eserde de Zaviye, “*Pust Puş Baba Rifai Tekyesi*” olarak kaydedilmiştir⁶³. Lowry de Osmanlı döneminde Balkanlar’ın şekillenmesiyle ilgili çalışmasında, “*14-16. Yüzyıl Kuzey ve Orta Yunanistan’daki Zâviyeler*”i tespit etmiş olduğu tabloda Ayverdi’ye dayanarak, “*Pust Puş Baba*” adıyla kaydetmiş olduğu zaviyeyi “*Rifai Tekkesi*” olarak nitelendirmiştir⁶⁴. Yunan tarih yazımında genellikle Zegkinis’e⁶⁵ dayanarak zaviyenin Alevi-Bektaşî tekkesi olduğuna dair bir kanaat yaygınlaşmış olmasına rağmen, kurucu Şeyhin Rifai tarikatına mensup “*Ahmet Rifai Baba*” olduğunu belirten metinlere de rastlanması, söz konusu önermenin nadir

61 A. Y. Ocak, *Kalenderiler*, s. 92.

62 İsmail Bıçakçı, *Yunanistan’da Türk Mimari Esleri*, İSAR Yayınları, İstanbul 2003, s. 34-35.

63 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV (4., 5., 6. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2000, s. 238.

64 Heath W. Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 Kuzey Yunanistan’ın Fethi, İskâni ve Altyapı Gelişmesi*, Türkçesi: Ahmet Cemal, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 97.

65 E. Zegkinis, *aynı eser*, s. 250-251.

de olsa Yunan kamuoyuna da yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir⁶⁶.

Ahmed er-Rifâi'nin⁶⁷ önderliğinde XII. yüzyılda, Irak'ın güneyinde teşekkül etmiş olan Rifâiyye ilk etapta Irak, Suriye, Hicaz, Yemen ve Mısır'da yaygınlaşmış, XIII. yüzyılın ortalarında itibaren de Anadolu'da varlık göstermeye başlamıştır. İlgili literatür, XIII. asır sonları ve XIV. yüzyıl başlarında açılan tekkelerle Rifâiyye'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde etkili tarikatlardan biri olduğunu göstermektedir⁶⁸. Bununla birlikte, tarikatın Edirne'de XV. asrın ikinci yarısında, İstanbul'da ise XVI. yüzyıl sonlarından itibaren varlık gösterdiğine dair bilgi⁶⁹, Gazi Evrenos Bey ile birlikte Gümülcine'ye gelerek, 1360'lı yıllarda şehir yakınlarında tesis edilmiş olan zaviyesinde hizmet vermeye başlayan şeyhin Rifâiyye'ye mensubiyetine dair görüşleri zayıflatmaktadır. Tekke ile ilgili bu yönlü önermeler muhtemelen Osmanlı'nın son asırlarında tarikat mensuplarının kendilerini tarihi bir Zaviye ile ilişkilendirme gayretinin ürünü olarak ortaya konulmuş ve sürdürülmüş olmalıdır.

Tekke ile ilgili bilgi veren kaynaklar, zaviyede “*postnişin*” olarak görev yapanların aynı meşrepten olmadıklarını, zaman içinde değişen tarikatlara mensup olduklarını ortaya koymaktadır. 19 Temmuz 1855 (4 Za 1271) tarihli “*Drama Kaimmakamlığına*” yazılan bir tevcih kaydından anlaşıldığı kadarıyla⁷⁰, Şeyh Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine boşalan zaviye şeyhliğine “*tarikati 'aliyye-i Nakşibendiyye'den*” Hacı İsmail Dede Efendi tayin

66 “Komotini'nin Eşsiz Tekkesi” başlıklı yazı için bkz. <https://www.visitthraki.gr/visitthraki-omonadikostekestiskomotinis/> (Erişim: 29.03.2022).

67 Mustafa Tahralı, “Ahmed er-Rifâi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul 1989, s. 127-130.

68 Mustafa Tahralı, “Rifâiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul 2008, s. 99-103.

69 M. Tahralı, “Rifâiye”, s. 100. Ayrıca bkz. Nathalie Clayer – Alexandre Popovic, “Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-ikonografi-modernizm*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 247-266.

70 A.MKT.UM, 202/19: Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, s. 461.

edilmiştir. Aynı zamanda Mustafa Efendi'nin çocuksuz vefat etmiş olduğunun belirtilmiş olduğu belge, zaviyenin en az bir dönem Nakşibendi tarikatına mensubiyetini göstermesi bakımından önemlidir. İslâm dünyasında Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikat olma özelliğine sahip olan Tarikatın⁷¹, Balkanlarda XVI ve XVII. yüzyıllardan itibaren yaygınlaşmış olduğu bilinmektedir⁷².

Aşağıda ayrıca zikredilecek olan, tekkenin tamiri ile ilgili belgeden anlaşıldığı kadarıyla, zaviyenin ilişkilendirildiği bir diğer tarikat “*Halvetilik*” olmuştur. 23 Eylül 1893 (12 Rebûlevvel 1311) tarihli belgenin zaviyenin tasavvufi mensubiyetini vurgulayan giriş cümleleri oldukça dikkat çekicidir⁷³:

“*Gümülcine'nin esnâ-yı fethinde gâzî-i şehir Evrenos Beg ile gelerek ba'del-feth irtihâl iden meşâyih-i tarikat-ı Halvetiyyeden Postu Boş Baba nâm zât-ı şerifin...*”

II. Abdülhamid döneminde tekkenin tamiri ile ilgili olarak düzenlenmiş olan belgede sadece hali hazırdaki postnişin Şeyh Mustafa Efendi değil, aynı zamanda tekkenin kurucu şeyhi olarak zikredilen *Postu Boş Baba*'nın da “*meşâyih-i tarikat-ı Halvetiyyeden*” olduğu vurgulanmıştır. Ancak *Postu Boş Baba*'nın Ömer el-Halvetî'ye bağlanan (Ö. 1397-1398), XIV ve XV. yüzyıllarda Azerbaycan'da kurulmuş ve sonraki yüzyıllarda Anadolu üzerinden Balkanlara yayılmış olan Halvetiyye'ye mensubiyetinin söz konusu olamayacağını belirtmek gerekir⁷⁴. Buna rağmen, dosyada yer alan bir başka belgede, postnişin Şeyh Mustafa Efendi'nin Halvetiyye ile irtibatlandırıldığı bir şecere düzenlenerek Padişaha arz edilmiştir⁷⁵;

71 Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, İstanbul 2006, s. 335-342.

72 N. Clayer-A. Popovic, “*Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar*”, s. 259-266.

73 Y.MTV, 83/115.

74 Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul 1997, s. 393-395.

75 Y.MTV, 83/115.

“*Hazret-i ‘Alî-yi Ekremîlerine*

Ma’rûz-ı Çâkerleridir ki

Gümülcine’nin esnâ-yı fethinde Gazi Evrenos Beg ile birlikte gelen Postu Boş Baba nâm zâtın dergâh-ı şerîfinin el-yevm postnişini tarikat-ı aliye-i Şabaniye’nin Halveti kolundan es-Seyyid Şeyh Mustafa Efendi olub bu zâtın şeyhi Mustafa Hilmi Efendi ve anın şeyhi İbrâilî es-Seyyid Hacı Ahmed Efendi ve anın şeyhi Rizeli es-Seyyid Hacı Hüseyin Efendi ve anın şeyhi Çerkeşi şeyhi es-Seyyid Hacı Mustafa Efendi’den Pîr-i Hazret-i Şa’bân-ı Velî kuddise sırrehu’l-ali hazretlerine müntehi olduğunun arz ve beyanına ... ilâm olbabda emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir fi 22 Rebiülevvel sene 311 ve fi 20 Eylül sene 309

Gümülcine Muhâsebecisi”

3 Ekim 1893 tarihli belgede zaviye şeyhi *Mustafa Efendi*’nin *Halvetî* tarikatının Şâbâniye⁷⁶ koluna mensup olduğu ve şeyhi *Mustafa Hilmi Efendi* üzerinden silsileyi takip ederek, tarikatın Şâbâniye kolunun kurucusu olan *Hazret-i Şâbân-ı Velî*’ye (ö. 1569) bağlandığı görülmektedir. Bu da 1890’larda tekkenin XVI. asırda Anadolu’da yayılan ve XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul ve Balkanlarda da varlık göstermeye başlayan⁷⁷ Halvetiyye’nin Şâbâniye koluna mensup olduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

XIX. yüzyılda Nakşibendi (1855) ve Halveti (1893) tarikatlarına mensubiyetleri ile birlikte belirtilmiş olan zaviyedarlar dışında, sayıları çok olmamakla birlikte, bağlı buldukları herhangi

76 Bkz. Mustafa Tatçı, “Şâbâniyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010, s. 211-215.

77 M. Tatçı, “aynı madde”, s. 211.

bir tarikat belirtilmeksizin kaydedilmiş olan postnişinlere de işaret etmek yerinde olacaktır.

Zaviyede meşihat makamında bulunanlar arasında yaşanan bazı problemlerle ilgili olarak düzenlenmiş olan 1679-1680 tarihli belgeler, tekkenin meşihat makamında görev yapan üç ismin tespitine imkân sağlamaktadır. Bunlardan biri, hakkındaki ciddi suçlamalar üzerine azledilen “*Dedezâde Durmuş*”dur. Durmuş’a isnat edilen suçlar Gümülcine kadısı Ömer tarafından 6 Kasım 1679 (2 Şevval 1090) tarihli belgede şöyle arz edilmiştir⁷⁸;

“Der-i devlet mekine ‘arz-ı dâî kemine oldur ki medîne-i Gümülcine’de vâki Boş Boş Mehmed Dede zâviyesine zâviye-nişîn olan Durmuş nâm kimesne mütemerrid olub ehl-i fesâd olanları evine getirüb oğlu Mustafa nâm şakî ile şurb u hamr itdirüb âlât-ı harb ile sûkk-ı sultânide gezüb bir nice Müslümanları şetm ü darb idüb ve dâimâ fesâdât-ı şekâvet üzere oldukların mezbûr Durmuş’un iltimasıyla olub hilâf-ı şer’-i şerîf mezbûrun bir nice su’ihallerini medîne-i mezbûrede vâki ‘ulemâ ve eşraf cem’-i gafîr ve cem’-i kesîr ihbâr eyleyüb def’-i fesâd için ref’ olunmasın iltimâs itmeleri ile mezbûr Durmuş zâviyedârlıktan ref’ olunub yerine işbu râfi’-i ref’e ‘ubûdiyet Ebubekir Halîfe ibn Mustafa sulehâ-i eimmeden her veçhile mahal ve müstehak olduğun kıs-sa-i ihbâr ile mübeyyin olmağın mezbûr dâilerine tevcih olunub yedine berât-ı şerîf-i ‘alışân sadaka ve ihsân buyurulmak ricasına pâye-i serîr-i â’lâya ‘arz olundu bâkî fermân der-i mu’adelet-masirindir.”

Metinden de takip edileceği üzere, Durmuş’a yöneltilen suçlamaların Gümülcine ulema ve eşrafi tarafından da teyit edilmesi

üzerine azledilerek yerine *Ebubekir Halife ibn Mustafa*'nın tayini uygun görülmüştür. Konuyla ilgili 21-30 Nisan 1680 tarihli bir diğer arza göre, söz konusu ithamlara karşı kendini savunma ihtiyacı duymuş olan Durmuş, halefi *Mustafa Halife*'yi tekkenin bütün ağaçlarını kesmek ve tamamıyla harap etmekle itham etmekten geri kalmamıştır. Meşihat makamına tayin edildikten sonra, zaviyeyi kendi malından harcayarak tamir ve ihya ettiğini, ancak hiçbir gerekçe yok iken oğlunun şarap içtiği gibi bir suç isnadıyla azledildiğini ifade ederek kendini savunan ve göreve iadesini talep eden *Dedezâde Durmuş* buna muvaffak olamamıştır. Mesele söz konusu belge ile arz edildikten sonra incelenerek 22 Temmuz 1680 (1 Cemaziyelahir 1091) tarihli belge ile karara bağlanmıştır. Buna göre, adı geçen Durmuş'un dik başlı isyankâr olduğu, “*ehl-i fesad olanları oğlu Mustafa nâm şakî ile şurb-ı hamr etdirüb âlât-ı harb ile sûk-ı sultânîde gezüb Müslümanlara şetm ü darb*” ettiği, Gümülcine ulema ve eşrafının da şehadeti ve “*def-i fesad için ref olunması*” talebiyle sabit olmuş, yerine *Ebubekir Halife*'nin tayini teyit edilmiştir⁷⁹. Yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere, zaviye ile ilgili bir problemin tespit edilerek ilgili makamlara iletilmesi ve çözümü için düzenlenmiş olan belgeler, aynı zamanda XVII. yüzyılın ikinci yarısında sırasıyla görev yapmış olan *Mustafa Halife*, *Dedezâde Durmuş* ve *Ebubekir Halife*'nin tespitini sağlamıştır.

11 Ağustos 1759 (17 Zilhicce 1172) tarihli “*Nişân-ı Hümayun*”dan anlaşıldığı kadarıyla, zâviye meşihatına mutasarrıf olan Şeyh İbrâhim *bin Mustafa*'nın ölümü üzerine “*yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi mu'attal kalmağla*”, meşihat vazifesi “*es-Seyyid Hâfız İbrâhim Halife*”ye tevcih edilmiştir⁸⁰. Dolayısıyla, belgeden XVIII. yüzyıl ortalarında zaviyenin meşihat makamında bulunan iki isim daha tespit edilmiştir.

79 BOA.C.EV.427/21643.

80 BOA.C.EV.330/16785.

Zaviyenin Fiziki Yapısı

Erken tarihli kayıtlarda tahsis edilen vakıf gelirleri dışında Zaviye'nin yapısı ve bünyesinde barındırdığı fiziki unsurlar hakkında bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, aynı dönemde merkeze yakın bir konumda, yol güzergâhında tesis edilmiş olan ve benzer fonksiyonlar icra eden, nispeten küçük ölçekli diğer zaviyelerin kurgusu⁸¹ Tekke'nin muhtemel fiziki yapısı hakkında da bir fikir vermektedir. Buna göre, Pûşi Pûşân Zaviyesi'nin de bir ibadethane/semahane, mutfak/aşhane ve misafirhane ile kurucu Şeyhin ölümünden sonra inşa edilmiş olan türbeden ibaret bir yapı olduğu tahmin edilmektedir. Buna, zamanla türbenin etrafında gelişen ve Zâviye'nin ana unsurlarından biri haline gelen “*hazire*”yi de ilave etmek gerekir. Yukarıda belirtilmiş olan 1893 (1310) tarihli Salnamede Postu Boş Baba ile ilgili bilgi verilirken zikredilmiş olan, “*türbe-i şerifi ve tekyesi mevcud ve misafirhanesi küşadedir*” ibaresi de bunu teyit etmektedir⁸².

23 Eylül 1893 (12 Rebülevvel 1311) tarihli, tekkenin tamiri ile ilgili dosyada yer alan belgeler⁸³, zaviyenin fiziki yapısı ile ilgili önemli bilgi içermektedir;

“Gümülcine'nin esnâ-yı fethinde gâzi-i şehir Evrenos Beg ile gelerek ba'del-feth irtihâl iden meşâyih-i tarikat-ı Halvetiyyeden Postu Boş Baba nâm zât-ı şerifin mürur-ı ezmân ile rehin-i indiras olan türbe ve dergâh-ı şerîfleri ziyâretgâh-ı enâm olub Gümülcine'nin en meşhur caddesi üzerinde bulunduğundan ve vâridât-ı vakfiyesi olmadığından bahisle Hazine-i Hassa-i Şâhânece icrâ-yı ta'miri dergâh-ı mezkûr postnişini Şeyh Mustafa Efendi

81 Bkz. S. Faroqhi-A. Y. Ocak, “Zaviye”, s. 468-476; M. Kara, “Tekke”, s. 368-370; B. Tanman-S. Parlak, “Tekke-Mimari”, s. 370-379; Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, *Osmanlı Uygarlığı*, I, Haz. Halil İnalçık-Günsel Renda, Ankara 2003, s. 289-307.

82 *Salname-i Vilâyet-i Edirne-1310*, s. 420.

83 BOA.Y.MTV, 83/115.

*tarafından bâ-'arzu hâl istid'â kılınmış olmasıyla mahal-
 lince icrâ itdirilen keşfinde sâlifü'l-arz türbenin müced-
 deden ve dergâhın ta'mîren inşâsı için on iki bin yedi
 yüz elli üç gurus otuz pâre sarfına lüzum görüldüğü
 tanzim ve irsâl olunub leffen arz u takdim kılınan keşif
 defteriyle resminde gösterilmiş olmağla me'ser-i Hayri-
 ye-i cenâb-ı cihan-bânîye ilaveten meblağ-ı mezburun
 Emlâk-i Hümayun hâsîlâtından sarfile ifa-yı muktezâsı
 hakkınnda emr u fermân-ı hümayun-ı cenâb-ı Pâdişâhî
 her ne veçhile şeref-sünuh buyurulur ise mantuk-ı cel-
 iline tevfiğ-i hareket olunacağı muhat-ı 'âmm-ı âli
 buyuruldukda emr üfermân hazret-i men lehü'l-em-
 rindir”.*

Metinden de takip edilebileceği üzere, Gümülcine'nin önemli bir bölgesinde yol güzergâhında bulunan ve halkın ziyaretgâhı olan zaviyede yapılacak olan tamir ve inşa ile ilgili keşif defterinde iki ana unsurdan söz edilmektedir. Bunlardan biri Postu Boş Baba'nın metfun bulunduğu “türbe”, diğeri de “*dergâh-ı şerif*” olarak ifade edilen zaviyenin ana binasıdır. Keşif sırasında harap halde tespit edilmiş olan türbenin “*müceddeden*”, dergâhın ise “*tamiren*” inşası kararlaştırılmıştır. Türbenin yeniden inşası için bir plan hazırlanarak, çizim yapılmıştır. Osmanlı arşivinde muhafaza edilen “*Gümülcine'de müceddeden inşâsı ma'rûz olan Postu Boş Baba türbe-i şerifesinin resminin suretidir*” ifadesiyle takdim edilen 9 Eylül 1893 (28 Ağustos sene 1309) tarihli bu çizim⁸⁴, halen harap durumda bulunan türbenin en azından aslına uygun hazırlanmış olan XIX. yüzyıldaki haliyle fiziki yapısını göstermesi bakımından önemlidir.

84 BOA.Y.MTV, 83/115, 2.

Ayrıca uzun kenarları üzerinde ikişer, kısa kenarlarında ise birer dikdörtgen şekilli pencere ve kapı açıklıklarına yer verilmiştir. Türbenin giriş cephesindeki açıklıklardan biri kapı olarak düzenlenmiştir.

Fotoğraf: Türbe Kalıntısının Dıştan Görünümü (2010)

Çizim ve kalıntılarla ilgili fotoğraflardan da takip edilebileceği üzere, ziyaret mahalli olan dikdörtgen planlı iç mekânda bulunan Postu Boş Baba'nın metfun bulunduğu sanduka şeklindeki kabir bir köşeye yerleştirilmiştir. Kalıntılardan, yığma taş duvarlarla inşa edilmiş olduğu anlaşılan sanduka, çizimde “*Merkad-i Şerif*” olarak belirtilmiştir.

Fotoğraf: Türbe Kalıntısının İç Mekân-Sanduka Görünümü (2010)

Keşif defterinde kaydedilen tespitlerden, tamamen harap durumda olması sebebiyle yeniden inşası kararlaştırılan türbenin aksine, dergâhın kısmen maruz kalmış olduğu tahribata rağmen ayakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, dergâhta zamanla meydana gelen tahribatın giderilmesi için “*tamiren inşası*” öngörülmüştür. Zaviye ile ilgili olarak aynı tarihli salnamede yer alan ve yukarıda zikredilmiş olan “*türbe-i şerifi ve tekyesi mevcut ve misafirhanesi küşadedir*” ifadesi de bununla örtüşmektedir⁸⁵.

⁸⁵ *Salname-i Vilayet-i Edirne-1310*, s. 420.

Salnamede yer alan bu bilgi, zaviyenin önemli unsurlarından biri olan misafirhanenin 1893'de hizmete açık olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Arşivde yer alan dosyada dergâhla ilgili herhangi bir çizim bulunmamaktadır. Bununla birlikte, elimizde bulunan en eski fotoğraf, 1893'de gerçekleştirilen tamir sonrasında şekillenen dergâhın fiziki durumuyla ilgili önemli fikir vermektedir.

Fotoğraf: Dergâhın Eski Hali⁸⁶

Fotoğraftan da anlaşılacağı üzere, kiremit örtülü, kırma çatı altında tek bir yapı olarak inşa edilmiş olan Zaviye, daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, benzer yapılarda olduğu gibi, aşhane, misafirhane ve semahane gibi unsurları bünyesinde barındırıyordu. Muhtemelen şeyhin ikametgâhı da aynı çatı altında bulunuyordu. Dergâhın tamiriyle ilgili defterde de zaviye ana binasının “üç odadan ibaret” olduğu ve bunlardan birinin “yazlık oda” olarak kullanıldığı bilgisi yer almaktadır⁸⁷. Bunun dışında diğer bölümlerle ilgili herhangi bir tanımlama yapılmamaktadır.

Tamamen yıkık durumda bulunan türbenin yeniden inşası ve üç bölümden ibaret olan dergâhın tamiri ile ilgili masraf kalemleri ilgili dosyada yer alan keşif defterinde ayrıntılı bir biçimde

86 Komotini, Poshposh tekke [XXXIX-59-1974].jpg: <http://www.nit-istanbul.org/kielarchive/index.php> (10.8.2022); E. H. Ayverdi, *aynı eser*, s. 339.

87 BOA.Y.MTV, 83/115, 4-6.

belirtilmiştir. “*Gümülcine’de kâin Postuboş Baba dergâh-ı şerifinin keşf-i cedidi ile zaviyenin keşf-i ta’mîriyesi*” başlığı altında verilmiş olan masraf kalemleri, defterde “*köşk*” tabir olunan türbenin yeniden inşası için gereken hafriyattan, çıkan malzemenin uygun bir yere nakline ve inşaatına; aynı zamanda dergâhın duvar, sıva, badana, kapı, pencere, pencere parmaklıkları, ahşap tavan, saçak ve çatı tamirinde kullanılacak kereste, taş, tuğla, kireç, kum gibi malzemelerden inşa ve tamir işlerinde çalışan usta ve işçilerle sair masraflara kadar ayrıntılı bir biçimde kaydedilmiştir. Türbenin inşası ve dergâhın tamirinin toplam maliyeti 12.753 *guruş* 30 *pare* olarak hesap edilmiştir.

Dosyada yer alan belgelere göre, zaviyenin ihtiyacı olan inşa ve tamirle ilgili söz konusu keşif defteri tamamlandıktan sonra Padişaha arz edilmiştir⁸⁸;

“*Devletlü Efendim Hazretleri*

*Gümülcine’nin esnâ-yı fethinde gâzî-i şehir Evrenos Beg ile gelerek ba’del-feth irtihâl iden meşâyih-i tarikat-ı Halvetiyyeden Postu Boş Baba nâm zât-ı şerifin mürur-ı ezmân ile rehin-i indiras olan türbe ve dergâh-ı şerîfleri ziyâretgâh-ı enâm olub Gümülcine’nin en meşhur caddesi üzerinde bulunduğundan ve vâridât-ı vakfiyesi olmadığından bahisle Hazine-i Hassa-i Şâhânece icrâ-yı ta’miri dergâh-ı mezkûr postnişini Şeyh Mustafa Efendi tarafından bâ-‘arzuhâl istid’â kılınmış olmasıyla mahalince icrâ itdirilen keşfinde sâlifü’l-arz türbenin müceddeden ve dergâhın ta’mîren inşâsı için on iki bin yedi yüz elli üç *guruş* otuz *pâre* sarfına lüzum görüldüğü tanzim ve irsâl olunub leffen arz u takdim kılınan keşif defteriyle resminde gösterilmiş olmağla me’ser-i Hayriye-i cenâb-ı cihan-bânîye ilaveten meblağ-ı mezburun*

*Emlâk-i Hümayun hâsılâtından sarfile ifa-yı muktezâsı
hakkında emr u fermân-ı hümayun-ı cenâb-ı Pâdişâhî
her ne veçhile şeref-sünuh buyurulur ise mantuk-ı cel-
iline tevfiğ-i hareket olunacağı muhat-ı 'âmm-ı âli
buyuruldukdâ emr üfermân hazret-i men lehü'l-emrindir
Fi 12 Rebiülevvel sene [1]311 ve fi 11 Eylül sene [1]309*

Nâzır-ı Hazine-i Hassa”

Metinden de takip edilebileceği üzere, dergâhın kuruluş süreci, konumu ve gördüğü ilgi itibarıyla Gümülcine açısından arz ettiği öneme değinildikten sonra, harap halde bulunan zaviyenin Postnişini Şeyh Mustafa Efendi'nin arzuhal ile başvurusu üzerine yapılan keşif sonucunda türbenin yeniden inşası ve dergâhın tamiri için gerekli olan meblağın vakıf geliri olmadığından “*Emlâk-i Hümayun hâsılâtından*” karşılanması yoluna gidilmiştir. II. Abdülhamid dönemi uygulamalarına bakıldığında, bunun sadece Gümülcine'de bulunan zaviyeye mahsus olmadığı, İmparatorluk coğrafyasının hemen her köşesinde benzer durumda bulunan tekke ve zaviyelerin aynı yolla tamir edilerek faal hale getirildiği görülmektedir. Bunun, II. Abdülhamid döneminde tatbik edilen ayrılıkçı faaliyetlere karşı devlet-toplum dayanışmasını kuvvetlendirmek için eğitim başta olmak üzere, vakıf kurumlarını ve bu arada tekke ve zaviyeleri canlandırmak ve mensuplarıyla iyi ilişkiler kurarak, Devlet'in hami vasfını hissettirmek politikasının bir yansıması olduğunu da belirtmek gerekir⁸⁹. Bu dönemde sadece İmparatorluk coğrafyasında ihtiyaç duyulan yeni tekke binalarının inşası ve bakıma muhtaç olanların tamir ve ihyası için gereken talimatların verilmesiyle yetinilmemiş, aynı zamanda bunların yerine getirilip getirilmediği de sıkı bir biçimde takip edilmiştir. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nden, 1890 yılından itibaren tamir ya da yeniden inşa edilerek ihyası

89 Bkz. Mustafa Özsaray, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 481-516.

kararlaştırılmış olan yerlerin durumunun tespit edilerek çizelgeler halinde bildirilmesini isteyen 17 Ekim 1893 (6 Rebiülahır 1311) tarihli belge bunu teyit etmektedir⁹⁰.

Bir müddet harap halde kaldıktan sonra söz konusu harcamalarla yeniden inşa edilmiş olan Zaviye yakın zamanlara kadar ayakta kalabildi. Salmamede yer alan ve yukarıda zikredilmiş olan bilgidен de anlaşılacağı üzere misafirhane, muhtemelen dergâhın kısmen harap olduğu zamanlarda bile kullanılabilir durumda idi. Yıkılmadan önce faal halde bulunduğu zamanlarda (1974) çekilmiş olan bir fotoğraf, misafirhanenin iç görünümü ve tefrişi ile ilgili fikir vermesi bakımından önemlidir.

Fotoğraf: Misafirhanenin İç Görünümü⁹¹

Elimizde bulunan eski fotoğraflar ve mahallinde tespit edilerek değerlendirilen sözlü bilgi, zaviyenin 1950'lere kadar ayakta olduğunu, kısmen de olsa faaliyetlerini sürdürdüğünü göstermektedir.

90 BOA. BEO.295/22076: Aynı Tez, s. 510.

91 Komotini, Poshposh tekke [XXXIX-60-1974].jpg: <http://www.nit-istanbul.org/kielarchive/index.php> (Erişim: 10.8.2022).

Batı Trakya'da Bektaşilik üzerine yaptığı Doktora çalışmasıyla bilinen Zegkinis'in Tekke'nin 1980'lerdeki durumuna ilişkin tespitleri, yıkılmadan önceki haliyle ilgili fikir vermesi bakımından önemlidir⁹². Buna göre, "Neokitsa" denilen Poşpoş semtinde yer alan tekke binası, 25X30 m'lik bir avlu içinde 12X5 ölçülerinde kiremit çatılı taş duvarlı bir binadan oluşmaktadır. Bina, her biri avludan girişi olan üç bağımsız mekânı bünyesinde barındırmaktadır. Büyük bir ocak ve mutfak eşyalarının bulunduğunu belirttiği mekânın tekkenin aşhanesi olduğu anlaşılmaktadır. Bağımsız mekânlardan birinin de depo olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca, avlunun girişinde duvarın dibinde Gümülcinelî yaşlı bir dervişin gûnaşırı gidip mum yaktığı bir sandık bulunduğu ifade edilmektedir.

Zegkinis, türbenin durumunu da "*merkezinde üzerinde rengârenk yastık, tespih gibi nesnelerin bulunduğu kabir bulunan, zeminine kilimler döşenmiş, bir köşesinde küçük testilerle şamdanların yer aldığı bir mekân*" olarak tasvir etmektedir.

Gümülcine'de yaşayan Emin Kadıroğlu'nun hatıralarını anlatırken Tekke ile ilgili verdiği bilgi de bunu teyit etmektedir⁹³;

"10-12 yaşlarımda iken Büyük Müsellim köyündeki akrabalarımı sık sık ziyarete gidiyordum. Tekke, yaka köyleri dediğimiz köylere giden anayolun üzerinde idi. Yolun güneye bakan karşı cephesinde bir arazi, içinde çatısı çökmüş, kapı ve pencere yerleri belli olan harabe bir cami vardı. Camiin bulunduğu takriben (10-15) dönüm kadar olan bu arazi tekkeye ait ve tekkenin tasarrufunda olduğunu yaşlı komşularımızdan dinlemiştim... Tekke binasının hemen önünde yol kısmında suyu devamlı akan sebil-çeşme, çeşmenin arka kısmında hayli

92 E. Zegkinis, *aynı eser*, s. 250-251.

93 Emin Kadıroğlu, "Ecdat Miraslarımız-26-Gümülcine'de Poşpoş-Postuboş Baba Tekkesi", Öğretmenin Sesi, Sayı 154 (Gümülcine, Nisan 2011), s. 19.

geniş bir avlu, avlunun doğu kısmındaki hazirede tekke mensuplarının mezar taşları. Avlusunda adak kurbanlarının kesilip pişirilerek, gelen geçen yolculara ikram edildiğine birkaç defa şahit olmuştum.”

Kadiroğlu'nun çocukluk yıllarındaki gözlemlerine dayanarak anlattıkları, Tekke'nin 1949-1951 yıllarında kısmen de olsa faal halde bulunduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir. Tekkenin ana binası ile birlikte zikretmiş olduğu sebilin aynı yıllarda yoldan gelip geçenlere hizmet vermeye devam ettiğini belirten tespitleri de önemlidir. Zaman içinde önemli ölçüde değişmiş olan sebil, uzun zamandır suyu akmamakla birlikte hizmet verdiği yüzlerce yılın suskun tanığı olarak varlığını sürdürmektedir. Sebille birlikte varlığını devam ettiren unsurlardan biri de fotoğraftan da takip edilebileceği üzere, sebilin yan tarafında duran “*sadaka taşı*”dır. Osmanlı ülkesinde külliyelerin, camilerin, cadde ve sokakların bir köşesinde, çarşı-pazar gibi ticari faaliyetlerin yoğun olduğu merkezlerde, bazen de tekke ve zaviyelerin önünde bulunan sadaka taşları⁹⁴, muhtaçlara sadaka vermek isteyenlerin alanı görmeden gönlünden geçen nakdi bıraktığı, ihtiyacı olanın da ancak ihtiyacı kadar alıp, kalanı başka muhtaçlara ayırdığı incelikli bir yardımlaşma aracı idi. Gümölcine'de yol güzergâhında bulunan zaviyenin önünde, sebilin hemen yanı başında yer alan sadaka taşı da Osmanlı medeniyet dairesinde yaygın olan söz konusu incelikli yardımlaşma aracının bölgeye yansıyan örneklerinden biri idi.

94 Bkz. Süheyl Ünver, “Sadaka Taşları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı II (Aralık 1967), s. 12-14; H. Özönder, “Türk Mahallelerinde Sadaka Taşlarının Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* (4-7 Kasım 1977), C. 2, Ankara 2000, s. 155-161, 421-422; Hakkı Acun, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 84-100.

Fotoğraf: Sebilin Bugünkü Görünümü (2022)

Kadiroğlu'nun yaşlı komşularından rivayet ettiği, yolun karşı tarafında harap halde bulunduğu ve Tekke'ye ait olduğu belirtilen camiye gelince; Zaviye ile ilgili kayıtlarda bununla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, karşısında faal halde bulunan caminin halk muhayyilesinde tekke ile ilişkilendirilmiş olmasını da anlamlı ve tabii karşılamak gerekir.

Fotoğraf: Hazirenin Genel Görünümü (2010)

1950’li yıllarda bölgeye seyahat etmiş olan Tayyib Gökbilgin⁹⁵, “*Kasabaya bir kilometre mesafede Postu Boş Baba namında bir zat mefundur ki, buraya sonradan Poşpoş mezarlığı, şimdi de yeni mezarlık denilmiştir*” cümlesiyle zaviyeye değinmeden, sadece türbe ve Çepelli köyünden “*el-Hac Osman zade İbrahim Beşe*”ye ait mezar kitabesinden hareketle, etrafındaki hazireye dikkat çekmekle yetinmiştir. Gökbilgin’in Zaviye ile ilgili herhangi bir bilgi vermemesi, 1953-1954 yıllarında bölgeyi ziyaret edenlerin dikkatini çekecek kadar faal olmadığını düşündürmektedir.

Hazire

566 yılı mevsuk olmak üzere yaklaşık 600 yıllık geçmişi olan zaviyenin bugüne intikal eden önemli unsurlarından biri de “*hazire*”dir. Cami, mescit, tekke ve zaviye gibi vakıf binaların yanında zamanla teşekkül etmiş olan küçük mezarlık olarak tanımlanan hazireler⁹⁶, sadece bünyesinde barındırdıkları mezar kitabelerinin içerdiği bilgi açısından değil, aynı zamanda mezar taşlarının taşıdığı sanat ve estetik değer bakımından da önemlidir. Kadiroğlu’nun yukarıda aktarmış olduğumuz satırlarında da işaret edilmiş olduğu üzere, avlunun doğu kesiminde yer alan hazire de içinde bulunduğu Postu Boş Baba Zaviyesi açısından olduğu kadar, Gümülcine tarihi bakımından da oldukça kıymetlidir.

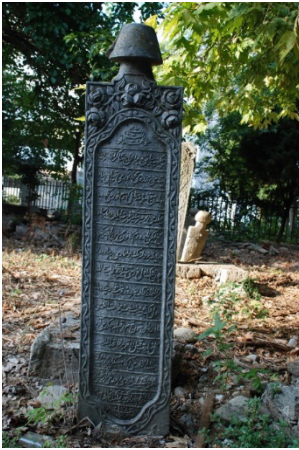
Restorasyon planlaması gerekçesiyle kapatılmış olan hazirede imkânları zorlayarak çekebildiğimiz fotoğraflar üzerinden yapabildiğimiz araştırmaların ötesinde eksiksiz bir envanter çıkarılarak yürütülmesi gereken ayrıntılı çalışmayı henüz tamamlayamadık. Esasen, bildiri şeklinde tasarlanmış olan bu çalışmanın kapsamını da aşan söz konusu araştırmayı müstakil bir kitap olarak yayımlamayı planladık. Bununla birlikte, zaviyenin

95 M. Tayyib Gökbilgin, “Gümülcine’de Mevcut Türk Eserleri: II Bir Seyahatten Hatıralar ve İntibalar”, *Bilgi*, Sayı: 81 (Ocak 1954), s. 2.

96 Nebi Bozkurt, “Mezarlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 519-522; <http://lugatim.com/s/HAZİRE> (18.08.2022).

unsurlarından biri olan hazire hakkında bir fikir verebilmek için önemli olduğunu düşündüğümüz bazı hususların paylaşılmasının yerinde olacağını düşündük.

Genel görünümü yansıtan fotoğraflardan da takip edilebileceği gibi, yaklaşık altı yüz yıllık zaman zarfında zaviye alanının doğu kesiminde, türbenin etrafında teşekkül etmiş olan hazirede yer alan mezar taşlarının ancak bir kısmı ayakta kalabilmiştir. Önemli bir kısmı ise maruz kaldığı tahribat sonucunda kırılıp dökülerek yok edilmiştir. Uzun zamandan beri sürdürüldüğü ve 1989 yılında toplu yıkım boyutuna ulaştığı anlaşılan kasıtlı tahribatla, sadece tekke ve türbe değil, aynı zamanda Gümülcine'nin fetih sonrası tarihi gelişimine şahitlik eden çok sayıda mezar kitabesi de ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle Gümülcine'nin Osmanlı dönemi ile ilgili önemli hafıza mekânlarından biri olan zaviyenin belleği silinmeye çalışılmıştır. Yaklaşık altı yüz yıllık zamanı kapsayan hafızanın son birkaç yüzyıllık kesimini ayakta tutan “şâhide” dediğimiz kitabeli mezar baş taşlarından çok azı ayakta kalabilmiştir. Genellikle zaviye şeyhinin metfun bulunduğu türbelerin etrafında öncelikle tekke halkının defnedilmiş olması gerekir. Muhtemelen burada da öyle olmuştur. Ancak uğradığı ağır tahribat sonucunda, kitabesiz yıkık türbe haricinde sağlam bir biçimde ayakta kalabilmiş olan şahideler arasında şimdilik tekke şeyhlerinden herhangi birine ait olanına rastlanmamıştır. Ağırlıkla XVIII ve XIX. yüzyıllara ait olan mezar kitabelerinin genellikle Gümülcine'nin ileri gelenlerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu da tekke haziresinin Yeni Cami başta olmak üzere şehir merkezinde bulunanlardan sonra eşraf ve ulemanın defin için rağbet ettiği hazirelerden biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Fotoğraf: Hazirede Yer Alan Mezar
Kitabelerinden İki Örnek (2010)

Kitabenin ilk satırında yer alan “*Huve’l-hallâkü’l-bâkî*” ifadesiyle başlayan birinci örnek, şekil, süsleme ve metin içeriği bakımından hazirenin en zengin ve estetik şâhidelerinden biri olarak dikkati çekmektedir. 26 Şubat 1867 (31 Şevval 1283) tarihli şâhidenin “*Sâbık Müdür el-Hac Şakir Ağa*”nın genç yaşta yakalandığı verem hastalığından vefat eden oğlu *Muhammed Nuri*’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. “*Ah mine’l-mevt*” cümlesiyle başlayan ikinci örnek de hazirenin içerik ve estetik bakımından en dikkate değer hanım mezar taşlarından biridir. On satırdan oluşan 12 Eylül 1888 (31 Ağustos 1304) tarihli kitabenin Sevda isimli bir hanıma ait olduğu anlaşılmaktadır.

Hazirede dikkat çeken örneklerden biri de H. 1205 (1790-1791) tarihli mütevazı şâhidedir. “*Hûve’l-bâkî*”⁹⁷ ifadesiyle başlayan sekiz satırlık kitabeye göre şâhide Anadolu kadılarından Abdülganî Efendi’ye aittir. Yine hazirede ayakta kalabilmiş olan bir diğer şâhide de aynı tarihli (H. 1205-1790-1791) on yedi yaşında vefat etmiş olan Hasan Kâzım’a aittir. Bir diğer örnek, “*Huve’l-*

97 “Ölümsüz ve ebedî olan sadece O’dur”: Mehmet Zeki Kuşoğlu, “*Huve’l-Bâkî*”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul 1999, s. 67-68.

hayyü 'l-bâkî" ifadesiyle başlayan on dört satırdan oluşan kitabeden anlaşıldığı kadarıyla, H. 1310 yılında (1892-1893) vefat etmiş olan Merhum Mustafa Ağa'nın zevcesi Hasibe Hanım'a aittir. 1284 (1867-1868) tarihli Redif Taburu Yüzbaşısı Muhammed Ağa'nın mahdumu Hasan Tahsin Efendi'nin mezar taşı da toplumun bir başka kesimi için de tercih edilir bir mezarlık olduğunu göstermektedir. Tarihi gömülü olduğu için tespit edilememiş olan Mustafa Ağa'ya ait şahide, sadece "*Küllü men 'aleyha fân*" giriş ifadesiyle⁹⁸ değil, aynı zamanda "*bir gice saat iki buçukda*" ibaresiyle, kitabede ölüm saatinin de kaydedilmiş olması bakımından dikkat çekicidir. "*Mustafa Besim Ağa'nın kayını tarik-i Nakşî'den Tuğrakes Hasan Beg'in mahdûmu Sâdeddin Ahmed Beg*"e ait olan 25 Şubat 1857 (1 Receb 1273) tarihli şâhîde, hazirede defnedilmiş olan tasavvufi çevrelerden birine ait olması bakımından önem arz etmektedir. Tespit edilen bazı örnekler, hazirede sadece şehirde meskûn olanların değil, aynı zamanda yol güzergâhında bulunduğu köy eşrafından kimselerin de defnedilmiş olduğunu göstermektedir. 1279 (1862-1863) tarihli "*Sasallu karyesi hânedân-ı kadiminden el-Hac Kürt Ahmed Ağa*"ya ait şâhîde bunlardan biridir.

Zaviyenin Yıkılması ve Mevcut Durumu

Yukarıda ayrıntılı bir biçimde değinilmiş olduğu üzere, dini ve sosyal bir müessese olarak Gümülcine'nin fethinden itibaren asırlarca faaliyet göstermiş olan zaviye, zamanla harap olmuş, II. Abdülhamit döneminde (1893) kısmen tamir ve kısmen yeniden inşa edilerek ihya edilmiştir. Tarihi Zaviye 1950'lere kadar kısmen de olsa fonksiyonlarını sürdürmüştür. Bu tarihlerden sonra zamanın getirdiği doğal sayılabilecek yıpranmanın yerini kundaklama ve yangın gibi saldırılar sonucunda meydana gelen ağır tahribat almıştır. Azınlık statüsünde varlığını devam ettiren Müslüman Türklere ait vakıf eserlerden şehir merkezinde göz önünde bulunanlara göre daha

98 Kur'an-ı Kerim, Rahman Suresi, 26. Ayet: "Veryüzünde bulunanların hepsi fânîdir": *kuran.diyaret.gov.tr* (18.08.2022)

korunaksız bir durumda olan Tekke defalarca yakılıp yıkılarak yok edilmek istenmiştir. Böylelikle, Gümülcine'nin fethine ve bölgede yeni bir medeniyet inşa sürecine şahitlik eden yaklaşık altı yüz yıllık bir hafıza mekânı ortadan kaldırılarak, Türk azınlığın bölgedeki köklü varlığı ile ilgili toplumsal bilgi ve bilinç zaafa uğratılmaya çalışılmıştır. Tekke'nin mevcut hali, söz konusu kasıtlı ve planlı saldırıların önemli ölçüde amacına ulaştığını ortaya koymaktadır.

Tekke, Gümülcine ve çevresinde yer alan diğer bazı vakıf eserleri ile birlikte ağır tahribattan birini II. Dünya Harbinden hemen sonra yaşadı. Bu tahribat, şehir merkezinde bulunan Evrenos Bey hamamının dinamitle havaya uçurulduğu zamanlara rastladı⁹⁹. 1980'li yıllarda defalarca kundaklanmış olan tekke, 1986'da yakıldı. 1989'da da “*her an yıkılabilme tehlikesi*” gerekçe gösterilerek Gümülcine Belediyesi tarafından yıkıldı. Yıkım sonucunda zaviyenin ana binası yerle bir edildi. Murat Hüdavendigâr ve Gazi Evrenos Bey'in yadigârı Şeyhin bir köşesinde metfun bulunduğu türbe de bundan nasibini aldı. Hazirede bulunan, her biri bir kimlik belgesi olma özelliği taşıyan mezar taşları da paramparça edilerek kaybedildi¹⁰⁰. Haziredeki altı yüz yıllık belleğin ortadan kaldırılması, aslında Yunan hükümetlerinin ülke genelinde uyguladıkları Osmanlı Türk kültürel mirasının yok edilmesine yönelik genel uygulamaların hazireye yansması idi. Kültürel mirasın korunması hususunda lokomotif görevi üstlenmiş olan Avrupa Birliği'nin üyesi bir ülkede restorasyon bahanesiyle yıkıldıktan sonra yok olması için yıllarca kaderine terk edilmiş olan tekkenin arz ettiği hazin tablo Yunanistan da dâhil olmak üzere hiçbir ülkeye yakışmamaktadır. Ancak, gerçek niyetin tarihi tekkenin restorasyon yoluyla yeniden ayağa kaldırılması olmadığı aynı zaman zarfında Belediyenin bölge ile ilgili hayata geçirdiği projelerden anlaşılmıştır. 1970'lerde

99 Machiel Kiel, “Gümülcine”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 270.

100 İbrahim Baltalı, “Batı Trakya’da Tahrip Edilen Osmanlı Eserleri Tahribatın En Açık Örneği: Postuboş Baba (Poşpoş) Tekkesi”, *Rodop Rüzgarı*, S. 16, Aralık 2008, s. 13-14.

başlayan, 1980'li yıllarda yoğunlaşan gasp mahiyetindeki Türklerin mülkiyetinde olan arazilerin kamulaştırılması faaliyetleri zaviyenin bulunduğu bölgeyi de kapsamıştı. Bugün tekke alanını kuşatan Rum nüfusun iskân edildiği toplu konut alanları ve hemen devamında Rusya'dan getirilen Rumlar için inşa edilmiş olan, Ektenepol (Örnek Yerleşim Sitesi) adıyla anılan yeni yerleşim alanını oluşturan göçmen konutları¹⁰¹ söz konusu haksız kamulaştırma çalışmaları sonucunda hayata geçirilmişti. Çevresinde uygulanan toplu konut projeleriyle, diğer vakıf arazilerle birlikte zaviye alanı da iyice sıkıştırıldı¹⁰². Öyle anlaşılıyor ki 1950'lerden sonra terk edildiği için harap hale gelen ve yakılan zaviyeyi yıktıran Gümülcine Belediyesi'nin gerçek niyeti, tekke arazisini de kamulaştırarak toplu konut alanlarına dâhil etmek idi.

Tekke'nin Gümülcine Belediyesince yıkılması Türkiye'de de tepkiyle karşılandı. Bu cümleden olarak, Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamayla, Tekkenin yıktırılmasına sert tepki göstererek, iadesi için Yunan hükümetini göreve çağırması oldukça önemli idi¹⁰³;

*“Tekkenin yıktırılması Yunanistan'ın Osmanlı devrin-
den kalan Türk eserlerine karşı ayırıcı bir yaklaşım
güttüğünü teyid ettiği gibi Batı Trakya'daki Türk azın-
lığın inanç ve hislerini hiçe saydığını da göstermekte-*

101 Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 238-42; BTS Haber Merkezi, “Türklerin Arazileri Gaspediliyor”, *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 2, Ocak-Şubat 1988, s. 28; “Pontus Rumları Türk Bölgelerine Yerleştiriliyor”, *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 18-20, Mayıs-Haziran-Temmuz 1990, s. 47.

102 Batı Trakya ve bu arada Gümülcine vakıflarının genel durumunu tespit ederek değerlendirmiş olan Halit Eren, “Poşpoş” çayındaki taşkınlıkların önüne geçebilmek için yatağının genişletilmesine yönelik çalışmalar gibi çeşitli bahaneler üretilerek, bölgedeki vakıf arazilerinin bölünerek küçülmesine sebebiyet verildiğini belirtmiştir: (“Batı Trakya Türk Vakıfları: Tarihi Süreç ve Bugünkü Durum”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul-Edirne 9-11 Mayıs 2012, Ankara 2012, s. 38-39).

103 *Dışişleri Bakanlığı 1990 Tarihçesi*, Dışişleri Eğitim Merkezi, Ankara Şubat 1991, s. 225.

dir. Yıkırma hareketi Yunan kamuoyu dâhil bütün dünya tarafından kınanması gereken çirkin bir olaydır. Yunan Hükümetinden, eğer geç kalınmadıysa, tekkenin eski haline iade edilmesini beklemekteyiz.”

Söz konusu yıkım, sonraki yıllarda TBMM gündemine de getirildi. Meclisteki tartışmalar, konunun Batı Trakya Türk azınlığı açısından ifade ettiği hassasiyeti Türkiye kamuoyuna yansıtmak bakımından da etkili oldu¹⁰⁴. Ne var ki bunların hiç biri yıkılan tekkenin aslına uygun bir biçimde yeniden inşasına yetmedi.

Yıkımdan üç yıl sonra Gümülcine’de yayımlanan bir derginin takdim yazısı¹⁰⁵, “*Poşpoş Tekkesi yıkılalı üç sene oldu. Samaras “daha iyisini yapmak için yıktık” dedi. Fakat ortada ne Tekke var ne de Samaras”* ifadeleriyle tarihi zaviyeyi yıktıran Yunan makamlarının gerçek niyetlerinin “*daha iyisini yapmak”* olmadığı kaygısını açık bir biçimde ortaya koymuştu. Bu husus “*1989 yılında Gümülcine Belediyesi tarafından yıktırılan Poşpoş Tekkesi arsasına hala inşaat izninin çıkmamış olması”* sebebiyle Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF) tarafından hazırlanan 2019 raporuna da yansdı¹⁰⁶.

Sözde “*daha iyisini yapmak”* için hazırlanan proje ve yıllar sonra başlayan inşaata gelince; yıllar sonra 2018’de Tekke’nin yeniden inşasına başlanmış olması Batı Trakya Türk kamuoyunda nispeten heyecanla karşılandı¹⁰⁷. Ancak, gerek proje ile ilgili çizimler, gerekse başlatılmış olan inşaatın durumu, tarihi zaviyenin uygun yöntemlerle aslına uygun bir biçimde yeniden inşa edileceğine dair bir kanaat uyandırmadığı için kamuoyunda oluşan söz konusu heyecan yerini kaygıya bıraktı. Özellikle çizimde nitelsiz bir biçimde inşa edileceği anlaşılan kapalı alanlar dışında hiçbir şekilde

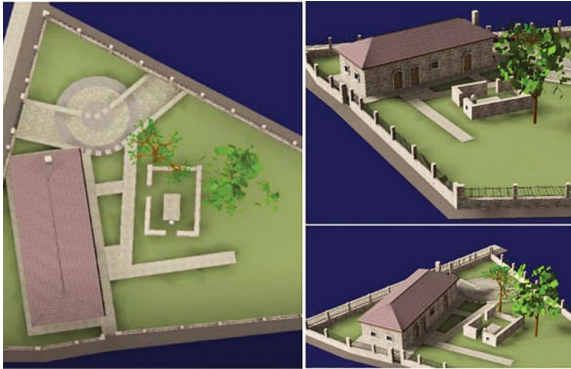
104 Örnek bir gündem için bkz. *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 19, Cilt: 86, Yasama Yılı: 4, 110. Birleşim 16.5.1995 Salı, s. 207.

105 Yuvamız Ekibi, “Merhaba”, *Yuvamız Dergisi*, Temmuz- Ağustos 1992, S.71-72, s.1.

106 <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=10031> (24.07.2022)

107 <https://azinlikca1.net/yasam/item/15901-gumulcine-deki-pospos-tekkesi-yeniden-kullerinden-doguyor>.

belirtilmemiş olması tekkenin önemli unsurlarından biri olan hazirenin yok farz edildiğini ortaya koydu. Bütün bunlar, zaviye ile ilgili asıl sorunun inşaat izninin yıkıldıktan sonra yaklaşık 30 yıl bekletilmesi değil, hazırlanan restorasyon projesi ve uygulamadan kaynaklanan problemler olduğunu gösterdi. Restorasyonla ilgili bu ve benzeri kaygılar kamuoyunun hislerine tercüman olan azınlık basınına da yansdı¹⁰⁸.

Yıkılan Zaviyenin Yeniden İnşası ile İlgili Hazırlanan Proje¹⁰⁹

Fotoğraf: Yıkılan Zaviyenin Yeniden İnşası ile İlgili Çalışmaların Son Durumu (2022)

108 *Birlik Gazetesi*, 1 Ağustos 2019.

109 <https://xronos.gr/reportaz/anagennietai-o-tekes-pospos-stin-komotini> (14.10.2022).

Sonuç

Gümülcine'nin fethinden yaklaşık 93 yıl sonra düzenlenmiş olan tahrir defterinde “*Pûşi Pûşân*” adıyla kaydedilmiş olan zaviyenin Gazi Evrenos Bey ile birlikte bölgenin fethine iştirak etmiş olan gazi-dervişlerden biri tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Fetih sonrası şehir merkezini oluşturan imaretin yaklaşık 1,1 km kuzeybatısında, Rodopların eteklerinde yer alan yaka köylerini Gümülcine'ye bağlayan yol güzergâhında kurulmuş olan Zaviye, dini ve sosyal bir müessese olarak, sadece “*ayende ve revendeye*” hizmet vermekle kalmamış, aynı zamanda yerleşme için yeni bir çekim merkezi oluşturarak, bölgenin Türkleşme ve İslâmlaşma sürecine önemli katkı sağlamıştır.

Metnin ilgili bölümünde de yeterince tartışılmış olduğu üzere, Tekke ile ilgili önemli problemlerden biri adıyla ilgili çeşitliliklerdir. Zaviye adının aynı dönemde Bursa Yenişehir'de kurulmuş olan “*Postinpûş*” ile ilişkili olduğu, ancak zamanla “*Pûşi Pûşân*” üzerinden, “*Post Pûş*”, “*Post Poş*”, “*Postu Boş*” şekillerine dönüşerek devam ettiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen “*Post Pûş*”un zamanla “*Post Boş*” üzerinden “*Poşpoş*”a dönüşmesiyle birlikte isim ifade ettiği tarihi bağlamından ve “*post/poşu örtünen*” anlamından kopmuştur.

Muhtemelen Evrenos Bey imareti ile aynı zamanda kurulmuş olan zaviyenin merkezde bulunan diğerleriyle karşılaştırıldığında mütevazı bir vakıf gelirine sahip olması, bu yüzden de II. Abdülhamid döneminde esaslı bir tamire muhtaç olduğunda masraflarının Emlâk-ı Hümayundan karşılanmış olması dikkati çeken hususlardan biridir. Bağlı bulunduğu vakfın küçüklüğüne ve yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmekle birlikte zaman zaman atıl kalarak sessizliğe bürünmesine rağmen, 1893'de Sultan Murad Hüdavendigâr ve Gazi Evrenos Bey'in yadigârı olduğu vurgulanarak yeniden inşa edilerek ihya edilmesi ve düzenlenen şecere ile mevcut postnişinin Halvetiyye'ye bağlanması, dönemin Devlet politikalarının bölgesel uygulamalara yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Kuruluş sürecinde Osmanlı coğrafyasında yaygın olan Kalenderî dervişlerinden biri tarafından kurulduğu anlaşılan zaviyenin zamanla farklı tasavvufî cereyanlarla ilişkilendirilmiş olması da dikkate alınması gereken önemli boyutlardan biridir. İlgili bölümde tartışılmış olduğu üzere, tekkenin Rifaiyye'ye mensup Ahmed Rifai tarafından kurulmuş olduğuna dair iddialar tarihi gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Yine zaviyenin kuruluşun itibaren Halvetiyye'ye mensup olduğu bilgisi de kabul edilebilir değildir. Keza daha çok Zegkinis'in doktora tezine dâhil edilmiş olmasından hareketle tekkenin Alevi-Bektaşılığı iddiaları da hiçbir bilgiye dayanmamaktadır. Bu durumda, yaklaşık 600 yıllık zaman zarfında zaviyenin nevi şahsına münhasır özellikleri ile öne çıkan Kalenderîlik'den başlayarak ilişkili olduğu tespit edilen tarikatlar Nakşibendilik ve Halvetilik'den ibarettir.

Zaviyenin semahane, mutfak ve misafirhaneden oluşan ana binasıyla kurucu şeyhin metfun bulunduğu türbe 1980'lere kadar ayakta kalabilmiş, misafirhanesi ile birlikte kısmen de olsa dini ve sosyal fonksiyonlarını devam ettirmiştir. Ancak, 1986'da yakılmış, üç yıl sonra da Gümölcine Belediyesi tarafından çevre açısından "tehlike arz ettiği" gerekçesiyle yıktırılmıştır. Hazirede bulunan mezar taşlarının önemli bir kısmı da tahrip edilerek yok edilmiştir. Yeniden inşa edilmek üzere yıktırılan tekke alanında ancak 2018 yılında inşaat başlamış ancak üzerinden dört yıl geçmiş olmasına rağmen tamamlanmamıştır. Hazırlanan projenin aslına uygun olup olmaması da başka bir tartışma konusudur.

Sonuç olarak, fetih sürecinden itibaren yaklaşık 600 yıllık hatıraları bünyesine barındıran zaviye, bu zaman zarfında karşılaştığı bütün olumsuzluklara ve yaşadığı kopukluklara rağmen Gümölcine'nin önemli hafıza mekânlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, bölgede yaşayan Müslüman Türk azınlığın hafızasını zayıflatarak tarihten koparmak isteyen fanatik Rumlar ve Yunan makamları tarafından hedefe konulmuş, hukuksuz kamulaştırılan arazide inşa edilen toplu konut alanlarıyla çevresi

kuşatılmış, çeşitli bahanelerle tahrip edilerek, yakılıp yıkılmıştır. Tekke, mevcut harap haliyle bile bölgede yaşayan Müslüman Türk toplumu nezdindeki tarihi değerini muhafaza etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi=BOA)

Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO) - 295/22076

Cevdet Evkaf (C.EV) - 427/21643, 330/16785

İbnülemin Vakıf (İE.EV) - 5/596

Nüfus Defterleri (NFS.d) - 4575

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayet Evrakı (A.MKT.UM)
- 202/19

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV) - 83/115

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları (AK.MC)

AK.MC- 0.89

Salnameler

Salname-i Vilâyet-i Edirne -1287.

Salname-i Vilâyet-i Edirne -1310.

Salname-i Vilâyet-i Edirne -1319.

Araştırmalar

Acun, Hakkı, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

Aktepe, Münir, “14. ve 15. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dâir”, *Türkiyat Mecmuası*, X (İstanbul 1951-1953), s. 299-312.

Algar, Hamid, “Nakşibendiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 32, İstanbul 2006.

Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, Dersaadet 1313.

Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Yay. Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul 1947.

Aydın, Mahir, *Gümülcine Sancağı 1879-1912*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV (4., 5., 6. Kitap, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2000.

Baltalı, İbrahim, “Batı Trakya’da Tahrip Edilen Osmanlı Eserleri Tahribatın En Açık Örneği: Postuboş Baba (Poşpoş) Tekkesi”, *Rodop Rüzgarı*, S. 16, (Aralık 2008, s. 13-14.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, II (Ankara 1942), s. 279-386.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4 (İstanbul 1949-50), s. 524-569.

Bıçakçı, İsmail, *Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri*, İSAR Yayınları, İstanbul 2003.

Bozkurt, Nebi, “Mezarlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s. 519-522.

Çetin, Arslan, *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*, Ankara 2001.

Dede Ömer Ruşeni, *Dîvân (Tenkitli Metin)*, Haz. Dr. Orhan Kemal Tavukçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2020.

Eren, Halit, “Batı Trakya Türk Vakıfları: Tarihi Süreç ve Bugünkü Durum”, *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul-Edirne 9-11 Mayıs 2012, Ankara 2012, s.

Eren, Halit, *Batı Trakya Türkleri*, İstanbul 1997.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 8. Kitap, Haz. S.A. Kahraman-Y. Dağlı-R. Dankoff, İstanbul 2003.

Faroqhi, Suraiya – OCAK, Ahmet Yaşar, “Zaviye”, İslam Ansiklopedisi, C. XIII, İstanbul 1986.

Gökbilgin, M. Tayyib, “Gümülcine’de Mevcut Türk Eserleri: II Bir Seyahatten Hatıralar ve İntibalar”, *Bilgi*, Sayı: 81 (Ocak 1954).

Halaçoğlu Yusuf – Eren, Halit, “Batı Trakya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul 1992.

İnalcık, Halil, “Edirne’nin Fethi (1361)”, *Edirne: Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1993, s. 137-159.

İnalcık, Halil, “Murad I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, s. 156-164.

İnalcık, Halil, “Rumeli”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul 2008, s. 232-235.

İnalcık Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s. 14-15.

Kadiroğlu, Emin, “Ecdat Miraslarımız-26-Gümülcine’de Poşpoş-Postuboş Baba Tekkesi”, *Öğretmenin Sesi*, Sayı 154 (Gümülcine, Nisan 2011), s.18-19.

Kara, Mustafa, “Tekke”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011.

Karakaya, Ebru, “Postinpüş Baba Zaviyesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul 2007, s. 334-335.

Kayapınar, Levent, “Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (Bolu 2004-1), s. 133-137.

Kayapınar, Levent, “Yunanistan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması”, *Türkler*, Ed. H. C. Güzel vd., Ankara 2002, s. 188-195.

Kiel, Machiel, “Gümülcine”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s. 268-270.

Kiel, Machiel, “The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans, the Imaret and the Mosque of Ghazi Evrenos Bey in Gümülcine and the Evrenos Bey Khan in Ilıca/

Loura in Greek Thrace”, *Sanat Tarihi Yıllığı XII* (İstanbul 1983), s. 117-138.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki, “Huve’l-Bâkî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul 1999, s. 67-68.

Liakopoulos, Georgios C., *The Ottoman Conquest of thrace Aspects of Historical Geography*, Bilkent Ü. Ekonomik ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

Lowry, Heath W. –ERÜNSAL, İsmail E., *The Evrenos Dynasty of Yenice-i Vardar: Nots and Documants*, İstanbul 2010.

Lowry, Heath W. - ERÜNSAL, İsmail E. Erünsal, “The Ewrenos Dynasty of Yenice Vardar: Nots and Documants on Hacı Evrenos the Evrenosoğulları: A Newly Discovered Late-17th Century Şecere (Genealogical Tree), Seven İnscriptions on Stone and Family Photographs”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXXII, (İstanbul 2008).

Lowry, Heath W., *Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İşkânı ve Altyapı Gelişmesi*, Türkçesi: Ahmet Cemal, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Melikoff, Irene, “Ewrenosogulları”, *Encyclopedia of Islam*², II, Leiden 1965, s. 720-721.

Nathalie, Clayer – POPOVİC, Alexandre, “Osmanlı Döneminde Balkanlardaki Tarikatlar”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebیات-mimari-ikonografi-modernizm*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 247-266.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

Oğuz, Zeynep, *Multi-Functional Buildings of the T-Type in Ottoman Context: A Network of Identity and Territorialization*, A Thesis Submitted to the Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara 2006.

Oran, Baskın *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

Özönder, H., “Türk Mahallelerinde Sadaka Taşlarının Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri* (4-7 Kasım 1977), C. 2, Ankara 2000 s. 155-161, 421-422.

Özsaray, Mustafa, *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı'da Devlet-Tekke İlişkileri (XIX. Yüzyıl)*, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Sezgin, İbrahim, “Paşa Livâsı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul 2007, s. 183-184.

Şahin, Haşım, *Dervişler, Fakihler, Gaziler Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.

Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- A'lâm*, 5, İstanbul 1314.

Şentürk, Ahmet Atilla, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, *Turkish Studies*, Volume 10/8 (Spring 2015), s. 141-220.

Tahrallı, Mustafa, “Ahmed er-Rifâi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul 1989, s. 127-130.

Tahrallı, Mustafa, “Rifâiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul 2008, s. 99-103.

Tanman, Baha –Parlak, Sevgi, “Tekke, Mimari”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul 2011, s. 370-379.

Tanman, Baha, “Bursa Çevresinde Erken Dönem Osmanlı Tarikat Yapıları”, *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Haz. Rasim Dara, Bursa 2002, s. 258-260.

Tanman, Baha, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/ Tekkeler”, *Osmanlı Uygarlığı*, I, Haz. Halil İnalçık-Günsel Renda, Ankara 2003, s. 289-307.

Tatçı, Mustafa, “Şâbâniyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul 2010, s. 211-215.

Tuncel, Metin, “Batı Trakya'nın Coğrafyası”, *Türk Kültürü* XIV/159 (Ocak 1976), s. 132-133.

Uludağ, Süleyman, “Halvetiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul 1997, s. 393-395.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Evrenos”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul 1977, s. 414-418.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1994.

Ünver, Süheyl, “Sadaka Taşları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı II (Aralık 1967), s. 12-14.

Yuvamız Ekibi, “Merhaba”, *Yuvamız Dergisi*, Temmuz-Ağustos 1992, S.71-72.

Zachariadou, Elizabeth A. (Ed.), *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Çev. Ö. Arıkan E. Güntekin-T. Altınova, İstanbul 1999.

Ζεγκινης, Ευστράτιος, *Ο Μπεκτασιμός στη Δ. Θράκη: Συμβολή στην Ιστορία της Διαδόσεως του Μουσουλμανισμού στον Ελλαδικό Χώρο*, Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Σχολή Θεολογική, Τμήμα Ποιμαντικής, Θεσσαλονίκη: 1985.

Diğer Kaynaklar

Birlik Gazetesi, 1 Ağustos 2019.

BTS Haber Merkezi, “Türklerin Arazileri Gaspediliyor”, *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 2, Ocak-Şubat 1988.

BTS Haber Merkezi, “Pontus Rumları Türk Bölgelerine Yerleştiriliyor”, *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 18-20, Mayıs-Haziran-Temmuz 1990.

Dışişleri Bakanlığı 1990 Tarihçesi, Dışişleri Eğitim Merkezi, Ankara Şubat 1991

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Cilt: 86, Yasama Yılı: 4, 110. Birleşim 16.5.1995 Salı.

<http://lugatim.com/s/HAZİRE> (18.08.2022).

<http://www.nit-istanbul.org/kielarchive/index.php>
(10.8.2022).

<https://azinlikca1.net/yasam/item/15901-gumulcine-deki-pospos-tekkesi-yeniden-kullerinden-doguyor>.

<https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=10031>
(24.07.2022)

<https://www.turkuler.com/hikayeler/pospos.asp> (7/8/2022).

<https://www.visitthraki.gr/visitthraki-omonadikostekestiskomotinis/> (29.03.2022).

<https://xronos.gr/reportaz/anagennietai-o-tekes-pospos-stin-komotini> (14.10.2022).